

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Ф І Л О С О Ф І Я

**Методичні вказівки
до семінарських занять і самостійної роботи
для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти
спеціальностей: 201 – Агронімія, 205 – Лісове господарство,
242 – Туризм**

Обговорено і затверджено на засіданні
кафедри філософії і суспільних наук,
протокол № 11 від 13.06.2022 р.

ЧЕРНІГІВ 2022

Філософія. Методичні вказівки до семінарських занять і самостійної роботи для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальностей: 201 – Агронімія, 205 – Лісове господарство, 242 – Туризм/ Укл. Киселиця С. В. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка». 2022. 71 с.

Укладачка: Киселиця Світлана Володимирівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і суспільних наук
НУ «Чернігівська політехніка»

Відповідальна за випуск: Шакун Наталія Валеріївна, кандидат філософських наук, доцент, завідувачка кафедри філософії і суспільних наук НУ «Чернігівська політехніка»

Рецензентка: Мельник Ольга Євгенівна, кандидат філософських наук, доцент, проректор з науково- педагогічної роботи та соціального розвитку
НУ «Чернігівська політехніка»

ВСТУП

Філософія за характером дослідження людиною світу є інтеграційною наукою або метанаукою, що не може не впливати на програмний зміст дисципліни та бути одним із визнаних компонентів загальної гуманітарної підготовки спеціалістів у будь-якій галузі знань.

Метою викладання навчальної дисципліни «Філософія» здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальностей 201 Агронімія, 205 Лісове господарство, 242 Туризм є формування у них критичного, творчого і виваженого підходу до реалій; системного вивчення закономірностей становлення та змісту основних парадигм вітчизняної та світової філософії; креативний пошук проблемного підґрунтя філософських категорій; кореляція теоретичних знань із власним світоглядно-психологічним досвідом; імплементація гуманістичних настанов у життєву та професійну діяльність.

Дисципліну віднесено до циклу обов'язкових. Її вивчення передбачає засвоєння засадничих принципів філософування: виокремлення значущих проблем людського буття, оволодіння логікою та основними методами пізнання, прагнення теоретичними засобами обґрунтовувати світоглядні позиції, застосування одержаних знань при вирішенні професійних задач, втілення правил академічної доброчесності як у діловому, так і міжособистісному спілкуванні, спонукання до творчості та конструктивної діяльності.

Передумовою для вивчення дисципліни є успішне засвоєння таких дисциплін, як «Історія України», «Історія української культури», «Фахова українська мова та основи ділової комунікації». Дисципліна може бути базовою для вивчення дисциплін «Основи академічного письма», «Риторика», «Громадянська освіта». Системне вивчення цих курсів сприяє формуванню цілісного світогляду та перспективного мислення на основі доповнення аналітичного підходу, властивого конкретним наукам, синтезуючим методом пізнання, який властивий філософії. Таке поєднання дисциплін допомагає здобувачеві вищої освіти цілокупно сприймати розмаїті явища людського буття, розуміти їх загальний зміст та адекватно реагувати на життєві та професійні виклики.

Для ефективної підготовки ЗВО застосовуються навчальні лекції, семінари, консультації, вивчення першоджерел у вигляді друкованої книги та Інтернет-ресурсу, організація усного чи письмового індивідуального завдання (зокрема, ведення філософського словника, підготовка тез доповідей, презентацій, есе, рефератів тощо).

Методичні рекомендації відповідають змісту робочої програми з дисципліни «Філософія», де на аудиторну роботу заплановано 30 годин, на самостійне вивчення – 90 годин і завершується складанням іспиту.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

Лекції відображають теоретичний зміст навчальної дисципліни, надають інформацію про основні напрями філософування, найістотніші ідеї світової та вітчизняної філософської думки, формують підґрунтя для аргументації теоретико-світоглядної позиції.

I Походження, проблематика та функції філософії

Тема 1. Генезис і проблематика філософського знання

Основні причини виникнення філософії та концепції, що їх репрезентують. Природа філософських проблем, основні питання філософії, їх взаємозв'язок із засадами людського існування. Філософія у царині культури. Проблема взаємодії філософії та міфології. Філософія і релігія, філософія і мистецтво, філософія і наука. Філософія як множинність вияву самосвідомості: плюралізм та його сутність. Діалог концепцій як чинник розвитку мислення. Філософський поліцентризм в контексті розвитку людської цивілізації.

Тема 2. Предмет та основні принципи філософії

Поняття, предмет і структура філософії. Специфіка філософського пізнання, особливості результатів філософування. Структура філософського знання. Система і метод у теоретичній філософії. Поєднання діалектики та метафізики як методологічна основа філософського аналізу. Проблема універсального (об'єктивного) та унікального (суб'єктивного) в науковій картині світу. Історія філософії як галузь філософського знання. Школа, напрямок, традиція у філософії. Головні функції філософії як науки.

Тема 3. Філософія та її роль в житті людини

Філософія в житті людини. Філософія та світогляд. Буденний, особистісний та філософський світогляд. Філософія як духовне розв'язання основної суперечності людського буття. Особливості філософії як форми суспільної свідомості. Філософування як самоідентифікація особистості. Ідеалістичні та матеріалістичні основи світогляду філософа. Філософія як система соціальних стосунків. Роль та функції філософії у процесі соціалізації.

Тема 4. Зміст та особливості української філософії

Витоки української філософії та ментальності. «Велесова книга». Філософська думка Київської Русі. Гуманістичні та реформаційні ідеї в Україні XVI-початку XVII століть. Православні братства. Академічна філософія. Розвиток філософської думки XVIII-XIX століть: філософія Г. Сковороди;

університетська філософія XIX ст. (Й. Шад, Й. Міхневич, О. Новицький, С. Гогоцький, О. Потєбня, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Вернадський та інші); філософія протесту в Україні. Ліберальна та революційна спрямованість Кирило-Мефодіївського товариства (Т. Шевченко, М. Костомаров та інші); філософські та соціально-політичні погляди українських революційних демократів (І. Франко, Л. Українка, В. Антонович та інші). Соціально-філософський дискурс української діаспори. Філософія національного радикалізму (Д. Донцов, М. Міхновський та інші). Ідеологія національного консерватизму (В. Липинський, П. Скоропадський та інші). Радянський період в українській філософії XX століття. Філософська думка в Україні на зламі XX-XXI століть та перспективи її розвитку.

II Історико-філософський процес

Тема 5. Світосприйняття у давньосхідних філософських системах

5.1. Філософія Давнього Китаю

Особливості давньокитайського суспільства. «У цзин» як передфілософія та найдавніша пам'ятка китайської духовної культури. Етико-політичне вчення Конфуція. Даосизм.

5.2. Філософія Давньої Індії

Основи давньоіндійської культури. Роль ведійської літератури та епосу у становленні філософії в Індії. Філософські школи Давньої Індії та їх проблематика. Буддизм як антибрахманське вчення.

Тема 6. Космоцентризм філософії Античності

Особливості античної цивілізації. Передфілософія у поемах Гомера, Гесіода, вченнях Орфіків та Семи Мудреців. Тема субстанціональності світу у філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена, Анаксагора. Проблема руху та спокою у філософії елеатів і Геракліта. Нумерологія Піфагора. Проблема пізнання світу та людини у вченнях софістів. Сократ та Сократичні школи: етичний раціоналізм і релевантна логіка. Атомізм античності. Матеріалістична лінія Левкіппа-Демокрита. Філософія Платона: ідеалістичне тлумачення буття; теорія держави. Філософія Аристотеля: метафізика; фізика і космологія; формальна логіка; політичні погляди. Особливості античної цивілізації елліністичного періоду. Епікуреїзм. Стоїцизм. Скептицизм. Неоплатонізм.

Тема 7. Теоцентризм філософії Середньовіччя

Поняття середньовічної філософії та її теоретичні джерела. Основні риси середньовічної філософії. Християнська парадигма. Східна та західна патристика. Антропологічні та гносеологічні погляди Аврелія Августина.

Схоластика (П. Абеляр, А. Кентерберійський, В. Оккам та інші). Номіналізм і реалізм. Філософсько-теологічна система Томи Аквінського.

Тема 8. Антропоцентризм філософії Відродження

Антропоцентризм доби Відродження. Соціальна філософія Н. Мак'явеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли. Гуманістично-філософські погляди Еразма Роттердамського. Релігійно-філософські ідеї Реформації (М. Лютер, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер та інші). Контрреформація. Натурфілософські ідеї доби Відродження (Дж. Бруно, Г. Галілей, М. Коперник та інші). Про «вчене незнання» в гносеології Миколи Кузанського.

Тема 9. Наукоцентризм філософії Нового часу

Соціально-економічні передумови виникнення та особливості філософії Нового часу. Формування системно-раціоналістичної парадигми (І. Ньютон, Б. Паскаль, Л. Ейлер та інші. Проблема класифікації наук і нової методології пізнання у філософії Ф. Бекона (індукція). Раціоналістична теорія пізнання та дедуктивний метод Р. Декарта. Атрибут і модус у вченні про субстанцію Б. Спінози. Монадологія Г. Лейбніца (інтелектуальна інтуїція) Дуалізм, раціоналістична теорія пізнання та дедуктивний метод Р. Декарта. Механістичний матеріалізм Т. Гоббса та його вчення про державу. Сенсуалізм та аналітико-індуктивна підходи до наукового пізнання Дж. Локка.

Тема 10. Онтологія та соціальна філософія доби Просвітництва

Основні ідеї європейського Просвітництва. Суб'єктивний ідеалізм Дж. Берклі. Парадокси емпіризму та соліпсизм Д. Г'юма. Проблема людини у філософії Просвітництва: Ш.-Л. де Монтеск'є, Вольтер, Ж.-Ж. Руссо. Механістичний матеріалізм Д. Дідро, П. Гольбаха, К.-А. Гельвеція, Ж.-О. де Ламетрі.

Тема 11. Онтологічні та гносеологічні досягнення німецької класичної філософії

Загальна характеристика німецької класичної філософії. Докритичний період у філософській творчості І. Канта. Механістичний матеріалізм. Онтологія («ноумени», «феномени») і теорія пізнання («апріорне», «апостеріорне») І. Канта критичного періоду. Категоричний імператив і деонтична логіка («заборонено», «дозволено», «обов'язково»). Вчення про тотожність мислення і буття Г. В. Ф. Гегеля. Діалектична логіка. Суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте. Вчення про абсолютне Я. Трансцендентальна діалектика Ф. Шеллінга. Вчення про свободу.

III Світоглядно-теоретичні засади та основні проблеми сучасної філософії

Тема 12. Плюралізм та глобалізм у філософській парадигмі Новітнього часу

Актуальні проблеми постіндустріального суспільства. Ірраціоналізм проти раціоналізму в некласичній європейській філософії XIX – XX століть. Сцієнтизм та антисцієнтизм: некласична логіка. Перший позитивізм: О. Конт, Г. Спенсер, Дж. С. Мілль. Другий позитивізм (махизм): Е. Мах, Р. Авенаріус та їх послідовники. Неопозитивізм (логічний позитивізм): модальна логіка. Математичний конструктивізм А. Гейтінга. Постпозитивізм (критичний раціоналізм): Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун. Герменевтика. Феноменологія. Персоналізм. Антропологія Л. Феєрбаха як «некласичний переворот» у філософії XIX сторіччя. Психоаналіз: фрейдизм (З. Фрейд), аналітична психологія (К. Г. Юнг), гуманістична психологія (Е. Фромм, В. Франкл). Екзистенціалізм: М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Г. Марсель. Прагматизм: Ч. С. Пірс, Д. Дьюї, В. Джеймс. Філософія життя: А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон. Основні ідеї діалектичного та історичного матеріалізму (класичного марксизму): К. Маркс, Ф. Енгельс. Неомарксизм. Розвиток філософії марксизму В. Леніним (ленінізм). Футурологія.

Тема 13. Буття як фундаментальна проблема філософії

Онтологія як вчення про буття (сущє) та її фундаментальне значення для філософської та наукової думки. Історико-філософський екскурс у проблему походження світу та людини. Матерія. Рух. Простір. Час. Сучасні уявлення про структуру Всесвіту: діалектика, детермінізм, релятивізм, синергетика. Віртуальна реальність. Штучний інтелект.

Тема 14. Людина як предмет філософського аналізу

Антропологія, феноменологія, гуманістична психологія як галузі філософського знання. Суперечливість людського буття: закономірності та проблематика. Людина як біосоціальна істота. Сутність і сущє у людському житті. Суперечність між універсальним та унікальним в екзистенції людини. Походження та онтологічний статус свідомості. Структура та функції свідомості. Підсвідоме. Позасвідоме. Самосвідомість (рефлексія). Свідомість і мова. Мова і мовлення.

Тема 15. Суспільство та його структура

Соціальна філософія, культурологія, етика як галузі філософського знання. Зародження та основні закони становлення суспільства. Культура і цивілізація.

Сутність та особливості суспільного виробництва. Людина як носій підприємництва. Економіка: продуктивні сили, знаряддя виробництва, виробничі стосунки. Політична структура суспільства (держава, партії, міжнародні організації, громадські об'єднання і таке інше). Духовне життя. Мораль як різновид соціальної регуляції. Проблема ненасильства на соціально-політичному та сімейно-побутовому рівнях у сучасному глобальному світі.

Тема 16. Філософія природи

Довкілля як життєвий простір. Природодослідження в контексті філософської проблематики. Філософія природи як галузь міждисциплінарних досліджень та етапи її формування. Загальна, соціальна та прикладна екологія. Інтегровані методи керування відновлювальними процесами. Споживацтво як предмет філософського аналізу. Основи раціонального ресурсозберігання. Людина як суб'єкт підприємницької діяльності. Інноваційна діяльність в природокористуванні. Біоетика. Стан та актуальні проблеми сучасного довкілля.

Тема 17. Проблема пізнання у філософії

Гносеологія, когнітологія, евристика як галузі філософського знання. Буденне і наукове пізнання. Проблема істини: загальнолюдське та загальнонаукове тлумачення. Агностицизм. Наука як соціальний феномен. Класифікація наук. Закономірності функціонування наукового знання. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання. Інтуїція: етапи та умови формування. Формальна логіка. Семантична логіка. Основні закони та форми логічного мислення. Методологія наукового пізнання. Поняття методу у філософії та конкретній науці. Загальноемпіричні методи наукового дослідження. Загальнотеоретичні методи наукового дослідження. Загальнологічні методи наукового дослідження.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Інтегративне світоглядно-теоретичне підґрунтя філософії та її абстрактно-логічний стиль викладу з необхідністю передбачають виконання індивідуальної роботи. Самостійна робота створює можливість оволодіти навичками опрацювання маловідомого контенту, стимулює необхідність пошуку додаткових джерел інформації та докладанню зусиль щодо їх критичного аналізу, осмислення основних проблем теми, вміння узагальнювати (синтезувати) задля особистісного та інтелектуального розвитку.

Оскільки філософське знання – об’єктивоване за змістом, але – завжди суб’єктивне за формою, доцільно кожному ЗВО вести власний філософський словник. Для цього необхідно навчитися працювати з енциклопедичною/довідниковою літературою, починаючи з окреслення предмету дослідження, що на категоріальному рівні означає визначення поняття про предмет.

Рекомендуємо наступні джерела інформації для створення власного словника:

- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В. І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovnynk.pdf
- Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. – 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. – Київ : КНТ, 2018. – 200 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
- Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
- Булатов М. О. Філософський словник. – К.: Стилос, 2009. – 575 с.

Приклад визначень:

Антропология – наука про походження людини, утворення людських ареальних груп (рас), типологію фізичної структури людини. В широкому розумінні антропология філософська вивчає природу (сутність) людини або людину як біологічний вид, у вузькому – течія в західноєвропейській, переважно німецькій, філософії, що склалась у першій половині ХХ ст. Як

окрема галузь людинознавства започаткована працями М. Шеллера і Г. Плеснера.

Факт – 1) явище або подія, що дійсно мали місце і встановлені як даність через спостереження чи експеримент засобами чуттєвого споглядання і технічними приладами. Має вигляд одиничного, випадкового, окремого. 2) Знання, достовірність якого не викликає сумніву і забезпечується прямим зіставленням з реальною ситуацією за допомогою відчуття, сприйняття, уявлення. Тлумачиться як емпіричний факт. 3) Судження або вислів, що має значення істини і в процесі пізнання та мислення виступає підставою для визначення істинності наших стверджень, входячи до складу процедур доведення. Тлумачиться як логічний факт.

ФІЛОСОФСЬКИЙ СЛОВНИК

Філософський словник складається з основних понять (філософських категорій), які містяться в десяти розділах курсу та охоплюють тематику лекційних і семінарських занять. Завершений власний словник дозволяє ЗВО бути допущеним до складання іспиту з дисципліни, оскільки передбачає оволодіння необхідним обсягом знань для зорієнтованості у філософській проблематиці та можливість компетентно давати відповіді на теоретико-світоглядні питання поточного й підсумкового контролю.

Розділ 1 «Філософія: її походження, проблематика та функції»: антропологія, гносеологія, дуалізм, етика, естетика, історія філософії, культурологія, логіка, людина, методологія, міфологія, монізм, мистецтво, мудрість, об'єкт, онтологія, парадигма, плюралізм, релігія, релігієзнавство, світ, соціальна філософія, самосвідомість, світогляд, суб'єкт, філософія.

Розділ 2 «Українська філософія: витоки, традиції, сучасність»: антеїзм, Велесова книга, анархізм, двовір'я, діалогізм, кордоцентризм, космополітизм, маргінальність, націоналізм, толерантність, патріотизм, побожність, православні братства, соборність, софійність, слов'янофільство, українське бароко, язичництво.

Розділ 3 «Давньосхідна філософія»: аскетизм, атмана, брахмана, буддизм, дао, даосизм, де, дхарма, етатизм, жень, індуїзм, інь-ян, карма, конфуціанство, лі, мокша, нірвана, передфілософія, пракриті, прана, пуруша, пудгала, сат-асат, сансара, сінь, санскрит, у-вей, ці, чжи.

Розділ 4 «Давньогрецька (антична) філософія»: агностицизм, анамнезис, апатія, апорія, архе, атараксія, атомістичний матеріалізм, божественний ефір, випадковість, гедонізм, детермінізм, евдемонізм, космос, космополітизм, логос, майєвтика, метапсихоз, містицизм,

об'єктивний ідеалізм, політеїзм, простір, релятивізм, рух, софістика, стихійна (наївна) діалектика, суб'єктивна діалектика, стихійний матеріалізм, соціоантропоморфізм, суб'єктивний ідеалізм, субстанція, телеологія, хаос, час.

Розділ 5 «Філософія Середньовіччя та Відродження»:

апологетика, аскетизм, Бог, віра, гріх, креаціонізм, монотеїзм, номіналізм, патристика, провіденціалізм, реалізм, сакральне, схоластика, теологія, теоцентризм, універсалії, фаталізм, фідеїзм, християнство; антропоцентризм, геліоцентризм, геоцентризм, гілозоїзм, гуманізм, деїзм, держава, естетизм, єресь, Контрреформація, натурфілософія, пантеїзм, протестантизм, Реформація, творчість, фортуна, утопія.

Розділ 6 «Наукоцентризм філософії Нового часу»:

абсолютна ідея, аналіз, антиномії, атрибут, атеїзм, апріорне, апостеріорне, деїзм, детермінізм, досвід, закон (діалектичний), ідеал, категоричний імператив, емпіризм, метод, механіцизм, модус, Просвітництво, редукціонізм, річ-в-собі, розсудок (здоровий глузд), раціоналізм, сенсуалізм, соліпсизм, теоретичне, трансценденція.

Розділ 7 «Плюралізм філософії Новітнього часу (30-ті роки XIX-XXI ст.)»:

антисцієнтизм, анархізм, віталізм, волюнтаризм, глобальний світ, герменевтика, гуманізм, імморалізм, ірраціоналізм, індетермінізм, екзистенціалізм, марксизм, нігілізм, націоналізм, прагматизм, психоаналіз, позитивізм, персоналізм, свобода, структуралізм, сцієнтизм, феноменологія, футурологія, шовінізм.

Розділ 8 «Буття як фундаментальна проблема філософії»: буття, Всесвіт, віртуальна реальність, дійсність, енергія, космос, макросвіт, мегасвіт, мікросвіт, матерія, ніщо (небуття), онтологія, простір, реалія, розвиток, рух, синергетика, становлення, суще, тіло, хаос, час, штучний інтелект.

Розділ 9 «Людина у суспільстві»: громадянин, громадська думка, господарська діяльність, дух, душа, довкілля, екологія, інтелект людини, інновація, інстинкт, життя, культура, людське буття, мислення, мова, мовлення, мораль, особистість, політична економія, праксеологія, психіка, рефлекс, рефлексія, свідомість, суспільство, суспільне виробництво, цивілізація, філософія управління.

Розділ 10 «Пізнання та його структура»: аналіз, гіпотеза, дедукція, закон, знання, ідея, індукція, істина, експеримент, концепція, метод, наука, теорія, пізнання, поняття, проблема, синтез, судження, умовисновок, факт.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Практичні заняття є сполучною ланкою між лекціями та самостійною роботою, містять теми і плани семінарських занять, коло проблемних питань та джерельну базу, які необхідні здобувачеві першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для підготовки до складання іспиту. Таким чином можна виявити ступінь засвоєння основних постулатів лекційного матеріалу та міру виконаної індивідуальної роботи, оцінити здатність учасника семінару публічно висловлювати думку і вміння вести дискусію.

У залежності від складності обговорюваних проблем визначається кількість часу, що відводиться для підготовки та проведення практичного заняття. Теми семінарів логічно пов'язані та взаємодоповнюються, відповідають вимогам до кваліфікаційної характеристики фахівця. Відтак, нижче викладений зміст аудиторних семінарських занять відображає основні концепти, ідеї та актуальні проблеми сучасної філософії, репрезентує навчально-методичні та науково-дослідницькі способи засвоєння винесених на іспит питань.

Активна участь ЗВО у практичних заняттях повинна продемонструвати ступінь засвоєння основних ідей теми та здатність критично осмислювати джерельний матеріал, знати і вміти оперувати ключовими поняттями, логічно та коректно формулювати судження, гіпотези чи концепції, аргументовано обстоювати світоглядно-теоретичні позиції, системно аналізувати події і таке інше та дозволить отримати необхідну кількість балів під час поточного контролю.

Тож, провідним завданням учасни(ка)(ці) семінару є вироблення та удосконалення його(її) здатності до публічних виступів і вміння вести дискусію. Семінарські заняття проходять у вигляді обговорення заздалегідь запропонованих питань, що супроводжуються посиланням на науково-популярну та навчально-методичну літературу.

ТЕМА 1. Філософія: її походження, проблематика та функції

План

1. Світогляд та його структура. Міфологія, філософія, наука, релігія, мистецтво.
2. Причини виникнення та історичні етапи розвитку філософії.
3. Поняття, предмет, проблематика філософії.
4. Структура філософії.
5. Роль та функції філософії.

Основні поняття: антропологія, гносеологія, дуалізм, етика, естетика, історія філософії, культурологія, логіка, людина, методологія, міфологія, монізм, мистецтво, мудрість, об'єкт, онтологія, парадигма, плюралізм, релігієзнавство, світ, соціальна філософія, самосвідомість, світогляд, суб'єкт,

філософія.

Проблемне коло

- Які концепції зародження філософії є, на Вашу думку, найдоказовішими?
- Які найважливіші функції, на Вашу думку, виконує або має виконувати філософія в особистому та соціальному житті людини?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Міфологія та її функції.
- ✓ Релігія та її функції.
- ✓ Мистецтво та його функції.

Рекомендована література

- Баумейстер А. О. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. – Київ : Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
- Бесс, Ж.-М. Философия: краткий курс / Ж.М.Бесс, А.Буасьер; пер. с франц. – М., 2005.
- Булатов, М. О. Філософський словник. – К.: Стилос, 2009. – 575 с.
- Губерський, Л. Філософія. – Харків : Фоліо, 2017. – 621 с.
- Європейський словник філософії. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
- Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
- Киселиця, С.В. Знання і віра в контексті морального вибору індивіду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ksvim37.academia.edu/research#papers>
- Киселиця, С.В. Парадокси толерантності у контексті життєвої мудрості // *Вісник Черкаського університету. Серія «Філософія»* – Черкаси, 2015. – Вип. 31 (364). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philosophy-journal.cdu.edu.ua/article/view/373/387>
- Киселиця, С. В. Суевєрие и вера в мифологическом сознании // *Гилея. Научный вестник*. 2013. Вип.74. С.175-177. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43865625/>
- Киселиця, С., Крук, О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Випуск 36. С. 43-50. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
- Кунцман, П., Буркард, Ф.-П., Видман Ф. Философия: dtv-Atlas: Пер. с нем. – М., 2002.

- Мамардашвілі, М. Як я розумію філософію? [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://stud.com.ua/42192/filosofiya/mamardashvili_rozumiyu_filosofiyu
- Ортега-і-Гасет, Х. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна. Київ : Основи, 1994. С. 227-237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
- Петрушенко, В. Філософія: вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії : навчальний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 594 с.
- Попович, М. В. Бути людиною. – К.: Києво-Могилянська академія, 2017. – 336 с.
- Рассел, Б. Історія західної філософії / Пер. з англ. – К., 1995.
- Стівенсон, Д.. Філософія / перекл. з англ. С.В. Зубкова. – М.: АСТ: Астрель - XXI, 2006. – 294 с.
- Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 463 с.
- Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. – 368 с.
- Філософія : підручник : для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Ільїн ; ред. Л. В. Губерський. – Вид. 2-ге. – Харків : Фоліо, 2018.
- Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
- Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук та ін]; гол. редкол. акад. В.І. Шинкарук; Національна академія наук України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnnyk.pdf
- Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії. Проблема людини та її меж. Навч. пос. зі словником. 4-е вид., перероб. та доп. – Київ : КНТ, 2016. – 278 с.
- Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. – Київ : КНТ, 2018. – 200 с.
- Філософський енциклопедичний словник / Ред. Шинкарук В.І. та ін. – К.: Абрис, 2002.
- Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – Київ : Дух і літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. – 528 с.

- Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. – 352 p.
- Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. – 314 p.
- Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. – 395 p.
- Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. – 916 p.

ТЕМА 2. Українська філософія: витоки, традиції, сучасність

План

1. Витоки української ментальності. «Велесова книга».
2. Філософія періоду Київської Русі.
3. Передвідродження та Відродження в Україні:
 - а) православні братства;
 - б) Острозька та Києво-Могилянська академії;
 - в) вчення про «дві натури», «три світи» та «сродну працю» Григорія Сковороди.
4. Українська філософія доби романтизму:
 - а) Кирило-Мефодіївське товариство (Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш та інші)
 - б) «філософія серця» Памфіла Юркевича;
 - в) філософські погляди Лесі Українки та Івана Франка;
5. Університетська філософія ХІХ сторіччя (О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Грушевський та інші)
6. Філософія національного радикалізму (Д. Донцов, М. Міхновський та інші)
7. Філософія в радянській Україні.
8. Екзистенціально-антропологічні та логіко-гносеологічні традиції і проблематика вітчизняної філософії кін. ХХ - поч. ХХІ сторіччя.

Основні поняття: антеїзм, Велесова книга, анархізм, двовір'я, діалогізм, кордоцентризм, космополітизм, маргінальність, націоналізм, толерантність, патріотизм, побожність, православні братства, соборність, софійність, слов'янофільство, українське бароко, язичництво.

Проблемне коло

- Чим вирізняється українська філософська думка у мультикультурному

просторі сучасного світу?

➤ Які ідеї вітчизняної філософії, на Вашу думку, найсуттєвіше вплинули на формування менталітету українського народу?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Філософські уподобання української діаспори.
- ✓ Містико-персоналістичні мотиви у творчості Миколи Гоголя.
- ✓ Ідеологія національного консерватизму.

Рекомендована література

- Артюх, В. О. Тяглість історії й історія тяглості: українська філософсько-історична думка першої половини ХХ століття: монографія. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-657-296-0/978-966-657-296-0.pdf>
- Бебик, В. Антична філософія України: Анахарсій, Аристокл, Аристотель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://social-science.uu.edu.ua/article/887>
- Велесова книга. Славянские Веды. – М., 2002.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Вернадский, В.И. Научная мысль как планетное явление. – М., 1991.
- Винниченко, В. Відродження нації: У 3 т. – К., 1990.
- Вишенський, І. Твори. – К., 1959.
- Гаєвська О. Б., Гаєвський Б. А. Організаційний потенціал України в системі наукового управління суспільством : монографія. – Київ: КНЕУ, 2018. – 255 с.
- Горбулін В. Україна – 2018: дорога між викликами й ризиками. Але дорога... // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня». – 2017. – № 49-50. – С. 1-3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.DT.UA
- Горський, В. Історія української філософії. – К., 1997.
- Головаха Е., Панина, Н. (2001). Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/n4_2001r_1.pdf
- Грицак, Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації ХІХ – ХХ ст. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
- Грушевський, М. С. Ілюстрована історія України. – К.: Наукова думка, 1998. – 408 с.
- Грушевський, М. Хто такі українці, і чого вони хочуть. На порозі нової України. – К., 1991.
- День вдячності / Ред. Л. В. Івшина. – Київ: ТОВ «Українська прес-група», 512 с.

- Донцов, Д. Націоналізм. – Лондон; Торонто, 1986.
- Драгоманов, М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»). – К. : Либідь, 1991. – 688 с.
- Забужко, О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1992.
- Зеров, М. Пантелеймон Куліш // Твори: У 2-х т.Т.2. – К.,1990.
- Іванишин, В. Нація. Державність. Націоналізм. – Дрогобич: ВФ «Відродження»,1992.
- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanyshyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Іларіон. Слово про Закон і Благодать // Історія філософії України. Хрестоматія. – К., 1993.
- Киселиця, С. Український кордоцентризм як гуманізм // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2(6). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/66134730/>
- Киселиця, С. Двовір'я в Україні як спадок «чужої» ідентичності // *Наукові записки*. – Острог, 2012. – Вип.9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/43866423/>
- Колодій, А.Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. – Львів: Видавництво «Червона Калина», 2002. – 276 с.
- Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.
- Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
- Кониський, Г. Філософські твори: У 2-х томах. – К., 1990
- Костомаров, М. І. Книга буття українського народу. – К., 1991.
- Костомаров, М. І. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. – К., 1994.
- Куліш, П. Вибрані твори. – К.,1969.
- Кульчицький, О. Основи філософії і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
- Кульчицький, Олександр. Введення в проблематику сутності філософії. Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
- Кульчицький, О. Український персоналізм. – Мюнхен; Париж; 1985.
- Липинський, В. Листи до братів-хліборобів. – Київ; Філадельфія, 1995.
- Липинський, В. Релігія і церква в історії України. – К.,1995.
- Личкова, В. А. Слов'янський Sacrum – скарбниця Європи: Наукові та публіцистичні праці із славістики, україністики, культурологічної регіоніки. – Чернігів, 2010.
- Мащенко, С. Т. Основні проблеми в історії української філософії. – Чернігів, 2001.

- Нагорна, Л. П. Національна ідея [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К., 2010. – 728 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalna_ideia/
- Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький [та ін.] ; [відп. ред. Є. К. Бистрицький] ; [Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури]. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
- Піхорович, В., Пономаренко, В. Деякі критичні зауваження на думку Михайла Драгоманова про відсутність систематичного світогляду та систематичної освіти у Тараса Шевченка // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. No 44, 209-234. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/156/151>
- Попович, М.В. Мироззрение древних славян. – К., 1985
- Попович, М.В. Нарис історії культури України. – К., 1999.
- Попович, М. Червоне століття. – К.: АртЕк, 2005. – 888 с.
- Потебня, О. Естетика і поетика слова. – К., 1985.
- Потебня, О. О. Думка і мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%20%80%99%20i%20yazyk%20\(1892\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnya.%20Mysl%20%80%99%20i%20yazyk%20(1892).pdf)
- Потебня, Олександр. Мова. Національність. Денаціоналізація. Статті і фрагменти / Упорядкування і вступна стаття Ю. Шевельова. – Нью-Йорк, 1992. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%20C4%20BEnis%20C5%A5,%20denacionalizacija%20\(1992\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/potebniana/Potebnia.%20Mova,%20naciona%20C4%20BEnis%20C5%A5,%20denacionalizacija%20(1992).pdf)
- Поліковський, М., Граб, С. Вячеслав Липинський як ідеолог українського консерватизму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2418/vnulpurn201582465.pdf>
- Прокопович, Ф. Філософські твори: У 3-х т. – К., 1979-1981.
- Рябчук, Микола (2020). Постколоніальний синдром : Спостереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=hkp2CgAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
- Сковорода, Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. – К., 1983.
- Столяр, М. Б. Религія советской цивилизации. – К., 2010.
- Табачковський, В. Г. У пошуках невтраченого часу: (Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників). – К., 2002.
- Табачковський, В. Г. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності». – К., 2005.
- Україна в ХХ ст. (1900 – 2000): Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: А.Г.Слюсаренко, В.І.Гусев, В.Ю.Король та ін. – К.: Вища школа,

2000. – 350 с.

- Федів, Ю. О., Мозгова, Н. Г. Історія української філософії. – К.: Україна, 2001.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша / Нарис історії укр.-руської літератури до 1890 р. / Що таке поступ? // Твори. Т.26, Т.41, Т.45. – К., 1980, 1984, 1986.
- Феномен радянської філософії / Наук. ред. М. Ткачук, С. Пролєєв. – К. : Академперіодика, 2009. – 156 с.
- Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення: Збірник наукових статей. – Чнг., 2006.
- Франко, І. Що таке поступ? // Твори. Т. 45. – К., 1986.
- Франко, І. Хуторна поезія П.О. Куліша // Твори. Т.26. – К., 1980.
- Франко, І. Нарис історії україно-руської літератури до 1890 р. // Твори. Фукуяма Ф. Чому Україна переможе (Why Ukraine Will Win) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3468465-amerikanskij-filosof-fukuama-poasniv-comu-ukraina-peremoze.html>
- Чижевський, Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.
- Шевченко, Т. Г. Повна збірка творів. – К.: ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. – 400 с.: іл.
- Шевченко, Т. Г. Щоденник. Зібрання творів: У 6 т. Т. 5. – К. : Наукова думка, 2003. С. 9-187.
- Шевченко, В. І. Концепція пізнання в українській філософії. – К., 1993.
- Шлемкевич Микола. Сутність філософії. Том 191. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен, 1981. – 255 с.
- Шлемкевич, М. Загублена українська людина. – К.: МП «Фенікс», 1992.
- Шинкарук, В. І. Вибрані твори в 3-х т. – К., 2003.
- Шинкарук, В. І. Віра, надія, любов // Віче. – 1994. – №4.
- Юркевич, П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия // Философские произведения. – М., 1990.
- Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/>
- Ukrainian Research Institute at Harvard University (український науковий інститут Гарвардського університету). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://huri.harvard.edu/>
- Kononenko, T. Ukrainian National Identity between European Values and «Homo Sovieticus» Hybrid Identity: Synergy of uncertainty and stipulations. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2017. Вип.2. С. 31-34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bulletinphilosophy-knu.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/13>

ТЕМА 3. Давньосхідна філософія

План

I Захід та Схід як шляхи людського буття у світі та їх специфіка

II Філософія Давнього Китаю

1. Особливості старокитайського суспільства. Передфілософія «У-цзін» («П'ятикнижжя»)
2. Філософські школи Давнього Китаю та їх проблематика. Даосизм. Конфуціанство.

III Філософія Давньої Індії

1. Основи давньоіндійського суспільства. «Веди» як передфілософія.
2. Філософські школи Давньої Індії та їх проблематика (астика і настика). Індуїзм. Буддизм.

Основні поняття: аскетизм, атмана, брахмана, буддизм, дао, даосизм, де, дхарма, етатизм, жень, індуїзм, інь-ян, карма, конфуціанство, лі, мокша, нірвана, передфілософія, пракриті, прана, пуруша, пудгала, сат-асат, сансара, сінь, санскрит, у-вей, ці, чжи.

Проблемне коло

- Які школи чи напрямки філософії Давнього Сходу, на Вашу думку, не втратили актуальності і чому?
- В чому полягає принципова різниця у змісті «І-цзін» («Книги історії») та «Чунь-цю» (Літопису «Весна і осінь») та які функції вони мають виконувати в «П'ятикнижжі»?
- У чому, на Вашу думку, полягає перевага раннього буддизму над брахманізмом?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Основні старокитайські філософські напрямки: легізм, школа виправлення імен, фа-цзя, школа інь-ян.
- ✓ Ортодоксальні (астика) та неортодоксальні(настика) напрямки філософування у Давній Індії: вайшешика, веданта, йога, міманса, ньяя, санкхья; джайнізм, ранній буддизм, чарвака-локаята.
- ✓ Корені індійської філософії: Брахмани, Упанішади та Араньяки.
- ✓ Філософія «серединного шляху» Судзукі Дайсецу Тайтаро.
- ✓ Філософія війни Сунь-цзи.

Рекомендована література

- Аверинцев, С.С. Западно-восточные размышления или о несходстве восточного // Восток-Запад. Исследования. Переводы. Публикации. – М., 1988.
- Беседы и суждения Конфуция. Изд. 2-е, испр. – СПб., 2001.
- Буддизм. Философия «великой религии срединного пути» / Сост. Боцман Я.В. – Х., 2002.
- Величко, В. В. Регіонознавство Китаю: економіка і управління / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, Ін-т сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. – Київ : [б. в.], 2010. – 406 с.

- Древнеегипетская книга мертвых. Слово устремленного к свету. – М., 2002.
- Заратустра. Учение огня. Гаты и молитвы. – М., 2002.
- І-цзін. Книга змін / Пер. Є. Тарнавського. – Х. : Фоліо, 218 с.
- Кіктенко, В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). – Київ, Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2018. – 388 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sinologist.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Kiktenko_2018_web.pdf
- Конрад, Н. И. Запад и Восток. – М.: Наука, 1972. – 496 с.
- Лао-цзи. Дао де цзин // Читанка з історії філософії. – К., 1992.
- Лу Куань Юй. Даосская йога, алхимия и бессмертие. – СПб., 1993.
- Радхакришнан, С. Индийская философия. В 2 т. Пер. с англ. – СПб., 1994.
- Ригведа. Избранные гимны. – М., 1972.
- Тіпітака. Джаммапада // Читанка з історії філософії. – К., 1992.
- Судзуки, Дайсэцу Тайтаро. Введение в Дзен-буддизм. – М., 2003.
- Судзуки, Д. Т. Основы дзен-буддизма // Буддизм / Сост. Я.В.Боцман. – Х., 2002.
- Сунь-Цзи. Мистецтво Війни. Переклад з давньокит. Г. Латника. – Київ : Арій, 2014. – 128 с.
- Чанышев, А. Н. Курс лекций по философии древнего мира. – М., 2004.
- Чжоу Цзун-хуа. Дао И-Цзина / Пер. с англ. – К. : София, 1996.
- Юнг, К. Г. Йога и Запад: Сборник: Пер. с нем. – Л.- К., 1994.
- Юнг, К., Фромм Э., Мартино Р., Уотс А., Блис Р. Что такое дзен? – К., 1995.
- Kissinger, H. On China. The Penguin Press, 2011. – 586 p.
- Nivison, D.S. The Ways of Confucianism. Investigations in Chinese Philosophy. – Chic.; La Salle, 1997.

ТЕМА 4. Давньогрецька філософія

План

1. Особливості античної цивілізації. Теоретичні джерела давньогрецької філософії.
2. Рання грецька філософія: Мілетська та Елейська школи, Геракліт, Піфагор.
3. Класичний період в античній філософії: атомізм Демокрита, рання софістика, Сократ, Платон, Аристотель.
4. Елліністично-римська філософія: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, неоплатонізм.

Основні поняття: агностицизм, анамнезис, апатія, апорія, архе, атараксія, атомістичний матеріалізм, божественний ефір, випадковість, гедонізм, детермінізм, евдемонізм, космос, космополітизм, логос, майєвтика,

метапсихоз, містицизм, об'єктивний ідеалізм, політеїзм, простір, релятивізм, рух, софістика, стихійна (наївна) діалектика, суб'єктивна діалектика, стихійний матеріалізм, соціоантропоморфізм, суб'єктивний ідеалізм, субстанція, телеологія, хаос, час.

Проблемне коло

- Які контраргументи про наявність руху Ви можете висунути в дискусії з Зеноном Елейським в контексті висунутих ним апорій (негативної діалектики)?
- Чому Сократ не залишив жодного рукопису і як, на Вашу думку, це було пов'язано з його розумінням пізнання? Які сократівські методи пізнання Ви знаєте і чи застосовували їх будь-коли?
- В чому полягають, на Вашу думку, основні причини трансформації цінностей в класичній парадигмі Античності в еліністичну?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Антична міфологія та її місце у давньогрецькій філософії.
- ✓ Негативна діалектика (апорії) Зенона Елейського.
- ✓ Кореляція (взаємозв'язок) філософії Сократа та Сократичних шкіл (кінічна, кіренська, мегарська, елідо-еритрейська).
- ✓ Платонівське вчення про душу та ідеальну державу.
- ✓ Етико-політична концепція Аристотеля.

Рекомендована література

- Адо, П'єр. Що таке антична філософія? / Пер. С. Йосипенка. – К. : Новий Акрополь, 2014. – 428 с.
- Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. і пер. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. – 239 с.
- Арістотель. Нікомахова етика / Пер. з давньогр. В Ставнюка. – К. : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
- Вернан, Ж.-П. Происхождение древнегреческой мысли. Пер. с фр. – М., 1988.
- Гомер. Илиада. Одиссея. Пер. с древнегреч. – М., 1967.
- Історія філософії: проблема людини. Навч. посібник / Ред. Хамітов Н.В. – К., 2006.
- Епікур. Лист до Геродота. Головні думки // Читанка з історії філософії. – К., 1992.
- Лімонченко, В. Фаталізм стоїчного світогляду і антропологічна ситуація наших днів. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022, № 44, 178–193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/154/149>
- Лукрецій, Тіт Кар. Про природу речей. – К., 1988.

- Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми / Пер. з грец. Р. Панько. – Львів : Апріорі, 2018. 184 с.
- Платон. Тімей // Читанка з історії філософії, книга І. Філософія Стародавнього світу. – К., 1992.
- Платон. Держава. – К., 2000.
- Платон. Пир // Соч. В 4 т. Т. 2. – М., 1993.
- Плотин. Эннеады. – М., 1995.
- Пролеев, С. Античный мир. – М., 2000.
- Рассел, Бертран. Історія західної філософії. Пер. з англ. – К., 1995.
- Реале, Дж., Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т.І. Античность. – СПб., 1994.
- Сенека, Л. А. Нравственные письма к Луцилию. – М., 1986.
- Сковорода, Г. С. Тлумачення Плутарха про тишу серця // Твори. Т. 2. – К., 1973.
- Туренко, В. Жінки в античній філософії. – К.: Ліра-К, 2021. – 236 с.
- Фрагменты ранних греческих философов. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. Ч.1. – М., 1989.
- Чанышев, А. Н. Философия древнего мира. – М., 2004.
- Irvine, William. A Guide to the Good Life: The Ancient Art of Stoic Joy. Oxford: Oxford University Press, 2009. 315 p.
- Robertson, Donald. Stoicism and the Art of Happiness : Practical wisdom for everyday life: embrace perseverance, strength and happiness with stoic philosophy. Publisher John Murray Press, 2018. 304 p.
- Robertson, Donald. How to Think Like a Roman Emperor: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius. New York: St. Martin's Press, 2019. 293 p.
- Sellars, John. Lessons in Stoicism : What Ancient Philosophers Teach Us about How to Live. Penguin Books Ltd, 2020. 96 p.

Тема 5. Філософія Середньовіччя та Відродження

План

I Релігійно-філософська парадигма Середньовіччя

1. Поняття і теоретичні джерела середньовічної філософії
2. Основні риси філософії Середньовіччя. Християнська парадигма
3. Західна і східна патристика
4. Схоластика, її характеристика та основні проблеми.

II Антропоцентризм доби Відродження

1. Філософська парадигма Ренесансу.
2. Соціальна філософія Н. Мак'явеллі.
3. Основні ідеї Реформації (М. Лютер, Ж. Кальвін, Т. Мюнцер та інші).
4. Натурфілософія як основа тогочасної наукової картини світу (М. Кузанський (Кребс), М. Коперник, Дж. Бруно, Г. Галілей).

Основні поняття: апологетика, аскетизм, Бог, віра, гріх, креаціонізм, монотеїзм, номіналізм, патристика, провіденціалізм, реалізм, сакральне, схоластика, теологія, теоцентризм, універсалії, фаталізм, фидеїзм, християнство; антропоцентризм, геліоцентризм, геоцентризм, гілозоїзм, гуманізм, деїзм, держава, естетизм, ересь, Контрреформація, натурфілософія, пантеїзм, протестантизм, Реформація, творчість, фортуна, утопія.

Проблемне коло

- Які чинники, на Вашу думку суттєво вплинули на довготерміновий перехід від космоцентризму Античності до теоцентризму Середньовіччя?
- В чому сутність та історичне значення дискусії між номіналістами і реалістами щодо універсалій? («Чи здатен Бог підняти найбільшу кам'яну брилу у створеному ним самим світі?»)
- Соціально-політичні погляди Н. Мак'явеллі: демократія чи тиранія?
- Бруно versus Галілей: світоглядний двобій – чия позиція Вам ближча?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Проблема співвідношення віри та розуму у людському бутті: філософські побудови Тертуліана.
- ✓ Аврелій Августин (Блаженний): самопізнання як умова пізнання Бога.
- ✓ Онтологічні доведення Бога Томою Аквінським.
- ✓ Релігійно-гуманістична концепція Еразма Роттердамського: світське і теократичне.
- ✓ Контрреформація (боротьба з еретиками, полювання на відьом, теоретична діяльність Синоду).
- ✓ Соціальні утопії Т. Мора і Т. Кампанелла.

Рекомендована література

- Абеляр, П. Історія моїх страждань. – Львів : Літопис, 2004. – 136 с.
- Баумейстер, А. Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття і пізнання. – К. : Дух і Літера, 2012. – 408 с.
- Біблія. Святе письмо Старого і Нового Заповіту.
- Боецій, Северин. Розрада від філософії / Пер. А. Содомори. – К. : Апріорі, 2019.
- Вебер, М. Протестантська етика і дух капіталізму // Вебер М. Избр. произведения. – М., 1990.
- Гусев, В.І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – К., 2000.
- Данте, А. Божественна комедія. – Х. : Фоліо, 2018. – 608 с.
- Донини, А. У истоков христианства. – М., 1989.
- Жильсон, Э. Разум и откровение в Средние века // Богословие в культуре средневековья. – К., 1992.
- Кампанелла, Т. Місто Сонця / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Кондзьолка, В. Історія середньовічної філософії. – Львів, 2001.

- Киселица, С.В. Тожество и различие философской и религиозной веры // *Культура. Духовность. Общество* / Под общ. ред. С.С.Чернова. – Новосибирск: Издательство НГТУ, 2013. – С.94-99. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ir.stu.cn.ua/handle/123456789/10993>
- Кузанский Н. Об учёном незнании // Соч. в 2-х т. Т. 1. – М., 1979.
- Лоренцо Валла. Об истинном и ложном благе. О свободе воли. – М., 1989.
- Лютер, М. О рабстве воли // Избранные произведения. – СПб., 1994.
- Макиавеллі, Н. Державець. – К., 2001.
- Мейстер Экхарт. Книга божественного утешения. Проповеди и трактаты. – К., 1995
- Монтень М. Опыты. В 2 томах. – М., 2005.
- Мор, Т. Утопія / Перекл. з лат.; вступ. слово Й. Кобова та Ю. Цимбалюка. – К.: Дніпро, 1988. – С. 16-114.
- Паскаль, Б. Мысли // Библиотека всемирной литературы. Т.42. – М., 1974.
- Реале, Дж., Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. Т. II. Средневековье. – СПб., 1994.
- Роттердамський, Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди. – К., 1993.
- Святий Августин. Сповідь. Пер. з латини. – К., 1999.
- Содомора, П. Терміносистема Святого Томи з Аквіну. – Львів, 2010.
- Тертуллиан. О плоти Христовой // Избр. соч. – М., 1994.
- Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. – 2-е вид. – К.: Основи, 2003. – 796 с.
- Чанышев, А. Курс лекций по философии Древнего мира и Средневековья. – М., 2000.

Тема 6. Наукоцентризм філософії Нового часу

План

1. Соціально-економічні передумови формування та зміст філософської парадигми Нового часу.
2. Протистояння раціоналізму та емпіризму: дедукція Рене Декарта проти індукції Френсіса Бекона.
3. Особливості філософської системи Джорджа Берклі: суб'єктивний ідеалізм у контексті об'єктивного ідеалізму.
4. Соліпсизм, агностицизм та парадокси емпіризму Девіда Г'юма.
5. Французький матеріалізм XVIII століття (Ламетрі, Гольбах, Гельвецій).
6. Французьке Просвітництво: деїзм проти атеїзму (Монтеск'є, Вольтер, Дідро, Руссо).
7. Філософія Іммануїла Канта: докритичний і критичний періоди творчості.
8. Філософія Георга Гегеля: вчення про Абсолютну Ідею та діалектичний метод.

Основні поняття: абсолютна ідея, аналіз, антиномії, атрибут, атеїзм, апріорне, апостеріорне, деїзм, детермінізм, досвід, закон (діалектичний), ідеал, категоричний імператив, емпіризм, метод, механіцизм, модус, Просвітництво, редукціонізм, річ-в-собі, розсудок (здоровий глузд), раціоналізм, сенсуалізм, соліпсизм, теоретичне, трансценденція.

Проблемне коло

- Чи залишається, на Вашу думку, географічний детермінізм Шарля Луї де Монтеск'є актуальною соціально-політичною концепцією? Чому так або ні?
- Який характер має монадологія Готфріда Лейбніца: моністичний чи плюралістичний? Аргументуйте.
- Чи можна Вольтера вважати послідовним матеріалістом? Аргументуйте.
- Яку теоретико-світоглядну течію Просвітництва – деїстичну чи матеріалістичну – Ви вважаєте істинною? Аргументуйте.
- Які принципи, методи, закони, розроблені у німецькій класичній філософії, використовуються у сучасній науці? Наведіть приклади.

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Пантеїстичне вчення про атрибути і модуси субстанції та її свободу Бенедикта Спінози.
- ✓ Онтологія та соціальна філософія Томаса Гоббса.
- ✓ Tabula rasa (чиста дошка) Джона Локка.
- ✓ Вчення Йогана Фіхте про абсолютне Я.
- ✓ Вчення Фрідріха Шеллінга про свободу.

Рекомендована література

- Беркли, Дж. Трактат о принципах человеческого знания, в котором исследованы главные причины заблуждений и затруднений в науках, а также основания скептицизма, атеизма и безверия. Три разговора между Гиласом и Филонусом, в опровержение скептиков и атеистов // Сочинения. – М., 1978.
- Бэкон, Ф. Опыты, или наставления нравственные и политические // Сочинения в двух томах. 2-е, испр. и доп. изд. Т.2 – М., 1978.
- Бэкон, Ф. Новый Органон, или истинные указания для истолкования природы // Сочинения в двух томах. 2-е, испр. и доп. изд. Т.2 – М., 1978.
- Бэкон, Ф. О достоинстве и приумножении наук // Сочинения в двух томах. 2-е, испр. и доп. изд. Т.1 – М., 1978.
- Булатов, М.А. Немецкая классическая философия. Часть I. Кант. Фихте. Шеллинг. – К., 2003.
- Булатов, М.А. Немецкая классическая философия. В 2-х частях. Часть II. Гегель. Фейербах. – К., 2006.
- Вольтер. Трактат о метафизике // Философские сочинения. – М., 1988.
- Гегель, Г. В. Ф. Феноменологія духу. – Х. : Фоліо, 2019. – 476 с.

- Гегель, Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? // Работы разных лет: В 2 т. – М., 1971.
- Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. – К.: Основи. – 2004. – 548 с.
- Гегель, Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук: в 3 т. Т. 1. Наука логики. – М. : Мысль, 1974. 452 с.
- Гельвецій, К. А. Про людину, її розумові здібності та виховання. – К., 1994.
- Гоббс, Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. – К., 2000.
- Гольбах, П. Система природы, или о законах... // Избр. филос. произв.: В 2 т. Т.1. – М., 1963.
- Гусев, В. І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII ст. – К., 2000.
- Г'юм, Д. Трактат про людську природу: Спроба запровадження експериментального методу міркувань про об'єкти моралі. – К., 2003.
- Декарт, Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках. – К., 2001.
- Декарт, Р. Метафізичні розмисли. – К., 2000.
- Дидро, Д. Энциклопедия, или Толковый словарь наук, искусств и ремёсел. – М., 1982.
- Кант, І. Критика практичного розуму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2926131>
- Кант, І. Критика чистого розуму. – К. : Абетка, 2020.
- Киселиця, С. В. Категоричний імператив у вимірах життєвої мудрості // *Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія.* 2015. № 11. С. 69-77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuFil_2015_11_13
- Ламетри, Ж. О. Трактат о душе (естественная история души). Человек-машина. Человек-растение. Анти-Сенека, или рассуждения о счастье // Сочинения. 2-е изд. – М., 1983.
- Лейбниц, Г. В. Новые опыты о человеческом разумении // Сочинения в 4 томах. Т.2. – М., 1983.
- Лейбниц, Г. В. Опыт теодицеи о благодати Божией, свободе человека и начале зла // Сочинения в 4 томах. Т.4. – М., 1989.
- Локк, Дж. Опыт о человеческом разуме // Избр. философ. произв. Т1. – М., 1969.
- Локк, Дж. Опыт о человеческом разумении // Сочинения в трёх томах. Т1, 2. – М., 1985.
- Локк, Дж. Два трактата о правлении // Сочинения в трёх томах. Т.3. – М., 1988.
- «Медитації» Декарта у дзеркалі сучасних тлумачень: Жан-Марі Бейсад, Жан-Люк Марйон, Кім Сан Он-Ван-Кун / уклад., [пер. з фр. і латин., дослідн. матеріали] Олег Хома ; [пер. і дослідн. матеріали А. Баумейстер; підгот. оригін. текстів: П. Бартусяк, Ю. Новікова, Т. Полянська ; відп. ред. С. В.

Пролеєв, ред. Л. Лисенко] ; [Центр філос. текстології Філософ. ф-ту Київ нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка та ін.]. 2-ге вид., випр. та допов. – Київ : Дух і Літера, 2021. – 425 с.

- Руссо, Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К., 2001.
- Спиноза, Б. Избранные произведения: В 2 т. – М., 1957.
- Фихте, Й. Г. Наукоучение 1801 года. – М., 2000.
- Шеллинг, Ф.В. Система трансцендентального идеализма // Сочинения : В 2 т. – М., 1987-1989.
- Шинкарук, В. И. Логика, диалектика и теория познания Канта. – К., 1979.
- Шинкарук В. И. Логика, диалектика и теория познания Гегеля (проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля). – Киев : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2014. 295 с.

Тема 7. Пліуралізм філософії Новітнього часу (30-ті роки ХІХ – ХХІ ст.)

План

1. Поняття та парадигма неklasичної філософії: антисциєнтизм проти сциєнтизму.
2. Основні ідеї позитивізму. I (класичний), II (махизм), III (неопозитивізм), IV (постпозитивізм).
3. Прагматизм (Ч.-С. Пірс, Дж. Дьюї, В. Джеймс).
4. Волюнтаризм: філософія життя (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон та інші).
5. Психоаналітична парадигма людського буття (З. Фрейд, Карл Юнг, Е. Фром та інші).
6. Діалектичний та історичний матеріалізм: соціоцентрична парадигма марксизму (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін та інші).
7. Релігійний та атеїстичний екзистенціалізм (німецький, французький, російський різновиди) та його ідейний передвісник С. К'єркегор.
8. Персоналізм (Ф. Достоєвський, П. Тейяр де Шарден, М. Бубер та інші).
9. Структуралізм (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Л. Альтюсер, Ж. Лакан та інші).
10. Герменевтика (В. Дільтей, Г. Гадамер та інші).
11. Феноменологія (Е. Гуссерль та інші).
12. Футурологія (Е. Тоффлер, Й. Масуда, Ф. Фукуяма, Д. Белл та інші)

Основні поняття: антисциєнтизм, анархізм, віталізм, волюнтаризм, глобальний світ, герменевтика, гуманізм, імморалізм, ірраціоналізм, індетермінізм, екзистенціалізм, марксизм, нігілізм, націоналізм, прагматизм,

психоаналіз, позитивізм, персоналізм, свобода, структуралізм, сцієнтизм, феноменологія, футурологія, шовінізм.

Проблемне коло

- Чи можна вважати екзистенціалізм «трагічною» філософією? Запропонуйте аргументи і контраргументи.
- В якій з футурологічних концепцій сучасності, на Вашу думку, найдоказовіше описано майбутнє людства?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Антропологія Людвіга Андреаса Феембаха.
- ✓ Екзистенціальна діалектика Сьорена К'єркегора.
- ✓ Технологічний детермінізм Елвіна Тоффлера.
- ✓ Homo intelligens Йонезі Масуда.

Рекомендована література

- Белл, Д. Прихід постіндустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія / Упоряд. В. Лях. – К.: Либідь, 1996. – с. 194-250.
- Белл, Д. Социальные рамки информационного общества. – М.: Харвест, 1980.
- Бергсон, А. Душа и тело Опыт о непосредственных данных сознания. Материя и память // Сочинения: В 2 т. Т.1. – М., 1993.
- Бердяев, Н. Самопознание. – М., 1991.
- Бердяев, Н. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989.
- Бердяев, Н. О назначении человека. – М., 1993.
- Бубер, М. Проблема человека // Два образа веры. – М., 1995.
- Витгенштейн, Л. Логико-философский трактат. – М., 1958.
- Гайдеггер, М. Буття в околі речей. Будувати, проживати, мислити / Пер. Т. Возняка. – Х., 1998.
- Гайдеггер, М. Вечірня розмова в таборі для військовополонених // *Українські проблеми*. 1998. № 1. С.106-121.
- Гайдеггер, М. Дорогою до мови / Пер. з нім. В. Кам'янця. – Львів: Літопис, 2007. – 232 с.
- Гадамер, К.-Г. Истина и метод. – М., 1998.
- Гуссерль, Е. Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології / Гуссерль Е.; пер. з нім. і коментарі В. Кебуладзе. – Харків: Фоліо, 2020. – 348 с.
- Гуссерль, Е. Формальна і трансцендентальна логіка // Читанка з історії філософії, в 6-ти книгах. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис

европейского человечества и философии. Философия как строгая наука. – Мн., М., 2000.

- Дьюї, Дж. Свобода і культура // Зарубіжна філософія ХХ століття. – К., 1993.
- Дьюї, Дж. Психологія і педагогіка мышлення. – М., 2-е издание, 1919.
- Джеймс, У. Воля к вере / Пер. с англ. – М., 1997.
- Джемс, В. Многообразие религиозного опыта. – СПб., 1993.
- Достоевский, Ф. М. Преступление и наказание / Братья Карамазовы / Идиот / Бесы // Сочинения. – М., 1998.
- Энгельс, Ф. Людвіг Фейербах і кінець класичної німецької філософії // Маркс К., Энгельс Ф. Твори. 2-е вид. Т.21. – К.,1964.
- Энгельс, Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави // Маркс К., Энгельс Ф. Повн. збір. творів. Т.21. – М.,1964.
- Кафка, Ф. Замок. – К., 1995.
- Камю, А. Бунтующий человек. – М., 1990.
- Камю, А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде // Сумерки богов. – М., 1989.
- Карнап, Р. Подолання метафізики через логічний аналіз // Рюс Ж. Поступ сучасних ідей. – К., 1998.
- Конт, О. Дух позитивной философии : (Слово о положительном мышлении) / Пер. с фр. – Ростов н/Д: Феникс, 2003.
- Конт, О. Общий обзор позитивизма / Пер. с фр. Изд. 2-е. – М., 2011.
- Котарбинский Т. Избранные произведения / Котарбинский Т. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. С. 775-888.
- Кун, Т. Структура научных революций. – М., 1977.
- Кушаков, Ю. В. Историко-философская концепция Л. Фейербаха. – К., 1981.
- Киркегор, С. Наслаждение и долг. Пер. с дат. Изд.3-е. – К., 1994.
- Кьеркегор, С. Страх и трепет. – М., 1993.
- Ленин, В.И. Материализм и эмпириокритицизм // Полн. собр. соч. Т.18. – М., 1969.
- Лях, В. Екзистенційна свобода: вибір та відповідальність (філософська концепція Ж.-П. Сартра) // *Філософська та соціологічна думка*. 1995. № 5-6.
- Маркс, К., Энгельс, Ф. Німецька ідеологія / Карл Маркс і Фрідріх Энгельс. Фюрбах (з «Німецької ідеології»); пер. з нім. *Петра Бевзя*. – Харків – Київ, Державне видавництво України, 1930. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/>
- Маркс, К. К критике политической экономии. Предисловие // Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. Т.13. – М., 1959.
- Мартін Гайдеггер очима сучасників. Збірка. К., 2002.
- Маркс, К. К критике политической экономии. Предисловие. Экономико-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. Т.13.,Т.42 – М.,1959.

- Маркузе, Г. Одномірна людина. Дослідження розвинутого індустріального суспільства // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. – К., 1996.
- Маркузе, Г. Эрос и цивилизация. Философ. исследование учения Фрейда. – К., 1995.
- Марсель, Г. Homo viator. – К., 1998.
- Марсель, Г. К трагической мудрости и за её пределы // Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
- Масуда, Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens / Пер. Віталій Лях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Masuda_Yoneji/
- Мерло-Понті, М. Феноменологія сприйняття. – К., 2001.
- Мунье, Э. Персонализм. – М., 1992.
- Леви-Стросс, К. Структурная антропология. – М., 1987.
- Ленин, В. И. Материализм и эмпириокритицизм. // Полн. собр. соч. Т.18. – М., 1969.
- Ленин, В. И. Философские тетради // Полн. собр. соч. Т.29. – М., 1969.
- Ніцше, Ф. Ранкова зоря. Думки про моральні пересуди / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – К. : Темпора, 2018. – 800 с.
- Ніцше, Ф. Так казав Заратустра / Жадання влади. – К. : Навчальна книга-Богдан, 2021. – 352 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. – 424 с.
- Ортега-і-Гасет, Х. Нові симптоми // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К., 1993.
- Ортега-і-Гасет, Х. Що таке філософія? / Бунт мас // Вибрані твори. – К., 1994.
- Пирс, Ч. С. Избранные произведения. – М., 2000.
- Полани, М. Личностное знание. Пер. с англ. – М., 1985.
- Поппер, К. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. I. У полоні Платонових чарів / Пер. з англ. О. Коваленко. – К.: «Основи», 1994. – 444 с.
- Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. Т. II. Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / Пер. з англ. Олександр Буценко. – К.: «Основи», 1994. – 494 с.
- Рассел, Б. Исследование значения и истины. – М., 1999.
- Рікер, П. Історія та істина. – К., 2001.
- Рікер, П. Сам як інший. Пер. з фр. – К., 2000.
- Сартр, Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / Пер. з французької В. Лях, П. Таращук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 855 с.
- Сартр, Ж.-П. Нудота: роман, п'єси. – Х. : Фоліо, 2006. – 351 с.
- Сартр, Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Читанка з історії філософії. Книга VI. Зарубіжна філософія ХХ століття. – К., 1993.

- Сартр, Ж.П. Первичное отношение к другому: любовь, язык, мазохизм// Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
- Скратон, В. Коротка історія Новітньої філософії / Пер. з англ. – К., 1997.
- Тейяр де Шарден, П. Феномен человека. – М. : Прогресс, 1987.
- Тойнбі, А. Дослідження історії. – К., 1995.
- Тоффлер, Е. Особистість майбутнього // Генеза. – 1996. – №1.
- Тоффлер, Э. Шок будущего: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002.
- Тоффлер, Е. Третья хвиля. Футурошок. / Пер. з англ. А. Євса. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
- Толстой, Л. Война и мир. – М., 1985.
- Фейербах, Л. Вопрос о бессмертии души с точки зрения антропологии. Основные положения философии будущего // Избр. соч. – Т.1. – М., 1995.
- Фейерабенд, П. Избранные труды по методологии науки: Пер. с англ. и нем. – М., 1986.
- Франкл, В. Человек в поисках смысла. – М., 1990.
- Фрейд, З. Я и Оно. Введение в психоанализ / Психология бессознательного // Избранное. – М., 1989.
- Фрейд, З. Будущее одной иллюзии // Сумерки богов. – М., 1989.
- Фромм, Э. Душа человека. Её способность к добру и злу; Концепция человека у Маркса // Душа человека . – М., 1992.
- Фромм, Э. Иметь или быть? – М., 1986.
- Фукуяма, Ф. Конец истории и последний человек / Пер. с англ. М. Б. Левина. – М.: АСТ, 2007. – 588 с.
- Хайдеггер, М. Бытие и время / Пер. и предисл. В. Библера. – М., 1997.
- Шлегель, Ф. Развитие философии в двенадцати томах // Эстетика. Философия. Критика. – М., 1983.
- Шелер, М. Положение человека в Космосе // Проблема человека в западной философии. – М., 1988.
- Шопенгауэр, А. Мир как воля и представление. Афоризмы житейской мудрости // Свобода воли и нравственность. – М., 1992.
- Шпенглер, О. Закат Европы: Общие черты морфологии мировой истории. – М., 1993.
- Юнг, К. Архетип и символ. – М., 1991.
- Юнг, К. Сознание и бессознательное: Сборник / Пер. с англ. А.А. Алексеева. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 544 с.
- Юнг, К. Г. Йога и Запад: Сборник / Пер. с нем. – Льв., К., 1994.
- Ялом, И. Экзистенциальная терапия / Пер. с англ. – М., 1999.
- Ясперс, К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.
- Huntington, Samuel P. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order.

- Huntington, Samuel P. (1991). *Democracy's Third Wave*. The Journal of Democracy, 2(2).

Тема 8. Буття як фундаментальна проблема філософії

План

1. Проблема походження світу та людини в ньому. Рівні буття.
2. Матерія: рух, простір, час.
3. Сучасні уявлення про структуру Всесвіту.
4. Віртуальна реальність. Штучний інтелект.

Основні поняття: буття, віртуальна реальність, Всесвіт, дійсність, енергія, космос, макросвіт, мегасвіт, мікросвіт, матерія, ніщо (небуття), онтологія, простір, реалія, розвиток, рух, синергетика, становлення, суще, тіло, хаос, час, штучний інтелект.

Проблемне коло

- Вибудуйте ієрархію процесів від найпростішого до найскладнішого через категорії «становлення», «рух», «розвиток». Наведіть приклад із явищ природного чи соціального середовища.
- Що сучасна наука вважає первинною або елементарною часткою буття?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Проблема паралельних світів у філософії.
- ✓ Проблема доказовості наукової картини світу.
- ✓ Штучний інтелект: досягнення та ризики.

Рекомендована література

- Бевзенко, Л. Д. Социальная самоорганизация: Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К., 2002. – 436 с.
- Василькова, В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). – СПб., 1999.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Капица, С. П. Общая теория роста населения Земли. М., 1999.
- Карнап, Р. Философские основания физики. – М., 1971.
- Кізіма, В. Онтико-онтологічна дуальність буття як принцип синтезу філософії, релігії, науки. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://7promeniv.com.ua/images/MetodologichniPidhody/Kizima_Article.htm
- Моисеев, Н. Н. Универсальный эволюционизм (Позиции и следствия) // Вопросы философии. – 1991. – № 3.

- Парадигмальні зміни основ загальної психології у синергетичному контексті: колективна монографія за редакцією Чепи М.-Л.А. – Кіровоград, 2013.
- Пенроуз, Р. Цикли часу. Новий погляд на еволюцію Всесвіту (Cycles of Time: An Extraordinary New View of the Universe). – М. : Бинум, 2013. 333 с.
- Пригожин, И., Стенгерс, И. Время, хаос, квант. – М., 1994.
- Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. – М.: Прогресс-Традиция, 2000.
- Тейяр де Шарден, П. Феномен человека / Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1987. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://psylib.org.ua/books/shard01/index.htm>
- Успенский, П. Д. Новая модель мира. – СПб., 1993.
- Федорова, К. Техніка і людина: сучасна репрезентація // *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 2022. № 44. С. 300-311. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://filos.dspu.in.ua/index.php/filos/article/view/162/157>
- Хакен, Г. Синергетика. – М., 1980.
- Хамитов, Н. В., Киселица, С. В., Деркач, О. Л. Проблема телесности субъекта искусственного интеллекта в контексте теории эволюции естественного и искусственного интеллекта // *Проблемы соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – № 2(10). – С.95-102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/43866540/http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/viewFile/121155/116159
- Хокинг, С. Три книги о пространстве и времени / Пер. с англ. – СПб., 2013.
- Хокинг С., Пенроуз Р. Природа пространства и времени (The Nature of Space and Time). – Ижевск : РХД, 2000. – 160 с.
- Stiegler В. The Negathropocene. Stanford, 2018. 316 p.
- Penrose R. Techniques of Differential Topology in Relativity. London : SIAM, 1972.
- Commoner, В. The Politics of Energy. New York: Knopf, 1979.

Тема 9. Людина у суспільстві

План

1. Людське буття як фундаментальна проблема філософії.
2. Свідомість людини: від психіки до самосвідомості. Мова і мовлення.
3. Суспільство та його структура.
4. Філософія природи.

Основні поняття: громадянин, громадська думка, господарська діяльність, довкілля, дух, душа, інтелект людини, інновація, інстинкт, екологія, життя, культура, людське буття, мислення, мова, мовлення, мораль, особистість, політична економія, праксеологія, психіка, рефлекс, рефлексія, свідомість, суспільство, суспільне виробництво, цивілізація, філософія управління.

Проблемне коло

- Чи доводилось Вам зіштовхуватись з порушенням прав людини на соціально-політичному та сімейно-побутовому рівнях? Як, на Вашу думку, можна ефективно вирішувати цю проблему?
- Які економічні, політичні та ментальні чинники, на Вашу думку, найсуттєвіше впливають на споживацтво як соціальний феномен сучасного світу? Як можна мінімізувати цю негативну тенденцію в екології людини?
- Що Ви знаєте про ноосферологію В. Вернадського? Чи суттєво, на Вашу думку, вона вплинула на світову науку?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Господарська діяльність як предмет праксеології: соціально-політичний та морально-етичний аспекти.
- ✓ Альтернативна енергетика та ресурсозбереження.
- ✓ Загальна, соціальна та прикладна екологія. Екологічна концепція Б. Коммонера.

Рекомендована література

- Андрос, Є. І. Інтелект у структурі людського буття. – К. : Стилос, 2010.
- Бердяев, Н. О назначении человека. – М., 1993.
- Бех, Ю. В. Філософія управління соціальними системами. Монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с.
- Бёрн, Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Пер. с англ. А. Грузберга. – М., 2007.
- Булгаков, С. Н. Философия хозяйствования. – М., 1990.
- Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки / голова ред. ради Б. Є. Патон. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
- Васильченко, А. Семіотика соціальної дії та інтерсуб'єктивні онтології / Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Гаєвський, Б. А. Філософія політики: Підручник для студ вищ. навч. закл. – К.: Вища школа, 2005. – 158 с.
- Гаєвська, О. Б., Гаєвський, Б. А. Соціальне управління: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: КНЕУ, 2012. – 250 с.
- Гайсенюк, В. Теорія конфлікту цивілізацій Хангтінгтона. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/7883787/>

- Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/assets/files/book/golovaha/gpcv.pdf>
- Гегель, Г. В. Ф. Філософія природи / Отв. ред. Е. П. Ситковский / Энциклопедия философских наук. Т. 2. – М.: «Мысль», 1975. – 695 с.
- Зайцев, Ю. К., Савчук, В. С. Сучасна політична економія: проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2011. – 337 с.
- Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 29, ст.315. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
- Екологічне підприємництво в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://smartyg.blogspot.com/2018/04/blog-post_84.html
- Іванишин, В. Радевич-Винницький, Я. Мова і нація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanyshyn_Vasyl/Mova_i_natsiia/
- Киселиця, С. Мудрість віротворення в контексті гуманізації соціуму // *Культурологічний вісник*. 2017. Вип. 38(2). С. 64-70. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2017_38\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultv_2017_38(2))
- Киселиця, С. Гуманістичні критерії соціально зорієнтованої діяльності // *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С.15-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/24670/15-18.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Киселиця, С. Громадська думка як морально-політичний регулятив людського буття // *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2019. № 2. С. 42-51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prcr_2019_2_8
- Кликс, Ф. Пробуждающееся мышление. История развития человеческого интеллекта. – К.: Издательство при Киевском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1985.
- Котарбинский, Т. Задачи праксеологии // Котарбинский Т. Избранные произведения / Котарбинский Т. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. С. 775-888.
- Крилова, С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз). Ніжин: АспектПоліграф, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aphy.net/texts/706-svetlana-krylova-beauty-of-man-personality-simya-society>
- О. Крук, С. Киселиця, Т. Мазур. Становлення громадянського суспільства і формування громадянської позиції у мешканців прикордоння // *Вісник*

- Хамітов, Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. – К., 2017
- Хамітов, Н. Люди тоски и люди скуки: экзистенциальные основания совместимости. 3-е, дополненное и переработанное издание. – К.: Атика, 2012.
- Хамітов, Н. Освобождение от обыденности: искусство как разрешение противоречий жизни. – К., 1995.
- Хамітов, Н. Самотність у людському бутті. Досвід метаантропології. – К., 2000.
- Хантінгтон, С. (1993). Зіткнення цивілізацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/36.pdf>
- Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. С. Смовженко та ін.] ; Держ. ВНЗ «Ун-т банк. справи» [та ін.]. – Київ : ДВНЗ «Ун-т банк. справи», 2019. – 309 с.
- Федоров, Н. Ф. Сочинения // Из I тома «Философия общего дела». – М., 1982.
- Ludwig von Mises (1949). Human Action: A Treatise on Economics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wiki.mises.org/wiki/Human_Action
- Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.
- Penrose, Roger. The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds, and the Laws of Physics. Т. 1. Oxford University Press, 2002. – 640 с.
- Commoner, Barry. The Closing Circle: Nature, Man, and Technology New York: Knopf, 1971.
- Commoner, Barry. Making Peace With the Planet New York: Pantheon, 1990.

Тема 10. Пізнання та його структура

План

1. Проблема істини. Сутність та рівні пізнання.
2. Наука та її структура.
3. Основні методи наукового дослідження.
4. Логічне мислення. Зміст і завдання формальної логіки:
 - а) основні форми логічного мислення: поняття, судження, умовисновок;
 - б) основні закони логіки: тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави.

Основні поняття: аналіз, гіпотеза, дедукція, закон, знання, ідея, індукція, істина, експеримент, концепція, метод, наука, теорія, пізнання, поняття, проблема, синтез, судження, умовисновок, факт.

Коло проблем

- Які критерії істини, на Вашу думку, якнайдовказовіше відображені в сучасній науці?
- Які методи пізнання Ви найчастіше застосовуєте в особистому та фаховому просторі і чому?

Питання для самостійного вивчення

- ✓ Гносеологія та епістемологія: спільне та відмінне.
- ✓ Некласична логіка: напрямки і перспективи.

Рекомендована література

- Арутюнов, В. Х., Кирик, Д. П., Мішин, В. М. Логіка: Навч. посіб. – К., 2000.
- Бандурка. О. М., Тягло, О. В. Курс логіки. Підручник. – К., 2002.
- Будко, В. В. Філософія науки: Учебное пособие. – Харьков, 2005.
- Вебер, М. Наука как призвание и профессия // Избр. произв. – М., 1990.
- Габермас, Ю. Єдність розуму у розмаїтті його голосів. – К., 2002.
- Гегель, Г. В. Ф. Кто мыслит абстрактно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.e-reading.club/book.php?book=147726>
- Жеребкін, В. Є. Логіка: Підручник для вузів. – К., 2002.
- Ішмуратов, А. Т. Вступ до філософської логіки: Підручник для студентів і аспірантів. – К., 1997.
- Киселиця, С. Епістемологічне підґрунтя віри // *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філософія.* 2012. – Вип. 11. – С. 406-416. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoafs_2012_11_40
- Конверський А.Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підр. для ВНЗ. – К., 2008.
- Куайн У. ван О. Слово и объект. – М., 2000.
- Лакатос И. Доказательства и опровержения. – М., 1967.
- Логіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.Д. Титов, С.Д. Цалін, О.П. Невельська-Гордеева та ін. – Х., 2005.
- Плахтій, М. П. Логіка в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття: напрями розвитку : монографія. Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2009. 192 с.
- Марценюк, С. П. Короткий нарис з історії логіки: навч. посіб. – К., 1995.
- Максюта, М. Е. Філософія науки. Навчальний посібник. – К., 2004.
- Петрушенко, В. Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. – Львів : Асхіл, 2005. 296 с.
- Поппер, К. Логіка наукового відкриття. Огляд деяких фундаментальних проблем / Пер. з англ. О. Оліфер та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://journal.kdpu.edu.ua/apd/article/view/4461/4200>
- Попович, М. В. Логіка і наукове пізнання. – К., 1971.

- Попович, М. Рациональність і виміри людського буття. К.: Сфера, 1997. – 290 с.
- Перспективи розвитку філософської освіти в Україні. Круглий стіл // *Філософія освіти*. Вип.26. №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://philosopheducation.com/index.php/philed/article/view/628/574/>
- Самардак, М. М. Філософія науки: напрями, теми, концепції. – К., 2011.
- Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т. В. Гардашук. – Київ, Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/62602956/>
- Тофтул, М. Г. Логіка: Посібник. Для студентів вищих навч. закладів. – К., 1999.
- Філософія науки і техніки. Навч.-метод. посіб. / Алексєєва Л. О., Додонов Р.О., Муза Д.Є. – Донецьк, 2006.
- Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей (2019) [Текст] : зб. наук. пр. / [редкол.: Т. С. Смовженко та ін.] ; Держ. ВНЗ «Ун-т банк. справи» [та ін.]. – Київ : ДВНЗ «Ун-т банк. справи», 2019. – 309 с.
- Цимбал, С. М. Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики. – Автореф. дис. ...канд. філос. н. за спец. 09.00.09 – філософія науки. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України. Київ, 2005. – 21 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09csmmps.pdf>
- Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. – London, New York: Routledge Classics, 2005.

ТЕМАТИКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ РОБІТ

Індивідуальна робота виконується у формі презентації, реферату, есе.

До теми 1 «Філософія: її походження, проблематика та функції»

Пропонується одна тема для всіх – «Мудрість у людському житті». В ній необхідно поміркувати над наступними питаннями.

На Вашу думку, що таке мудрість? Чи вважаєте її дієвим духовним феноменом

людського буття/української спільноти? Висловлювання яких мислителів минувшини та сучасності про мудрість Вам імпонують якнайбільше і чому? Які синоніми мудрості можете назвати та чи вважаєте хитрість її ознакою? Чим відрізняється розумна людина від мудрої, інтелектуальна від інтелігентної? Чи зустрічались у Вашому житті мудрі люди та які характерні запозичення від них втілюєте/хотіли б втілити в особисте/суспільне життя?

До теми 2 «Українська філософія: витоки, традиції, сучасність»

1. Григорій Сковорода: доба, доля, філософія
2. Микола Гоголь: доба, доля, філософія
3. Пантелеймон Куліш: доба, доля, філософія
4. Мирослав Попович: доба, доля, філософія
5. В'ячеслав Липинський: доба, доля, філософія
6. Микола Бердяєв: доба, доля, філософія
7. Памфіл Юркевич: доба, доля, філософія
8. Дмитро Донцов: доба, доля, філософія
9. Кирило Транквіліон-Ставровецький: доба, доля, філософія
10. Володимир Вернадський: доба, доля, філософія
11. Олександр Потебня: доба, доля, філософія
12. Михайло Драгоманов: доба, доля, філософія
13. Михайло Грушевський: доба, доля, філософія
14. Дмитро Чижевський: доба, доля, філософія
15. Іван Франко: доба, доля, філософія
16. Микола Хвильовий: доба, доля, філософія
17. Леся Українка: доба, доля, філософія
18. Климент Смолятич: доба, доля, філософія
19. Микола Костомаров: доба, доля, філософія
20. Тарас Шевченко: доба, доля, філософія
21. Інокентій Гізель: доба, доля, філософія
22. Феофан Прокопович: доба, доля, філософія
23. Сильвестр Гогоцький: доба, доля, філософія
24. Володимир Шинкарук: доба, доля, філософія
25. Мелетій Смотрицький: доба, доля, філософія
26. Іван Вишенський: доба, доля, філософія
27. Володимир Мономах: доба, доля, філософія
28. Стефан Яворський: доба, доля, філософія
29. Михайло Коцюбинський: доба, доля, філософія
30. Павло Копнін: доба, доля, філософія

До теми 3 «Давньосхідна філософія»

1. Філософія Стародавнього світу в історико-філософському процесі
2. Специфіка культурного середовища східної традиції філософування

3. Особливості східного світосприйняття
4. Зародження давньоіндійської філософської думки. Ведична філософська спадщина
5. Упанішади (VIII – VII ст. до н. д.) – перша спроба філософського знання
6. Ортодоксальні даршани Стародавньої Індії.
7. Філософське вчення веданта
8. Філософське вчення санкх'я
9. Філософське вчення ньая
10. Філософське вчення вайшешика
11. Філософське вчення міманса
12. Філософське вчення йога
13. Філософія джайнізму (VI – V ст. до н. е.).
14. Філософія раннього буддизму (VI ст. до н. е.)
15. Філософія чарвака-локаята
16. Зародження філософської думки у Китаї
17. Філософія конфуціанства (VI – V ст. до н.е.)
18. Моїзм
19. Легізм
20. Школа натурфілософів
21. Філософія даосизму
22. Філософія дзен-буддизму
23. Філософія чань-буддизму
24. Школа виправлення імен
25. Школа інь-ян

До теми 4 «Давньогрецька філософія»

1. Аристотель: доба, доля, філософія
2. Платон: доба, доля, філософія
3. Демокрит: доба, доля, філософія
4. Сократ: доба, доля, філософія
5. Геракліт: доба, доля, філософія
6. Піфагор: доба, доля, філософія
7. Зенон Кітійський: доба, доля, філософія
8. Зенон Елейський: доба, доля, філософія
9. Парменід: доба, доля, філософія
10. Піррон з Еліди: доба, доля, філософія
11. Фалес: доба, доля, філософія
12. Епікур: доба, доля, філософія
13. Сенека: доба, доля, філософія
14. Тіт Лукрецій Кар: доба, доля, філософія
15. Ціцерон: доба, доля, філософія
16. Плотин: доба, доля, філософія
17. Плутарх: доба, доля, філософія

18. Діоген Лаертський: доба, доля, філософія
19. Діоген Сінопський: доба, доля, філософія
20. Гіпатія: доба, доля, філософія
21. Протагор: доба, доля, філософія
22. Горгій: доба, доля, філософія
23. Секст Емпірик: доба, доля, філософія
24. Ксенофан: доба, доля, філософія
25. Анаксимен: доба, доля, філософія

До теми 5 «Філософія Середньовіччя та Відродження»

1. Аврелій Августин: доба, доля, філософія
2. Нікколо Мак'явеллі: доба, доля, філософія
3. Вільям Оккам: доба, доля, філософія
4. Нікола Кузанський: доба, доля, філософія
5. Тома Аквінський: доба, доля, філософія
6. Джордано Бруно: доба, доля, філософія
7. Ібн Сіна (Авіценна): доба, доля, філософія
8. Парацельс: доба, доля, філософія
9. П'єр Абеляр: доба, доля, філософія
10. Миколай Коперник: доба, доля, філософія
11. Ансельм Кентерберійський: доба, доля, філософія
12. Галілео Галілей: доба, доля, філософія
13. Роджер Бекон: доба, доля, філософія
14. Мішель Монтень: доба, доля, філософія
15. Іоанн Дамаскін: доба, доля, філософія
16. Мартін Лютер: доба, доля, філософія
17. Григорій Богослов (Назіанзин): доба, доля, філософія
18. Жан Кальвін: доба, доля, філософія
19. Тертуліан: доба, доля, філософія
20. Джованні Піко делла Мірандола: доба, доля, філософія
21. Ібн Рушд (Аверроес): доба, доля, філософія
22. Томас Мюнцер: доба, доля, філософія
23. Іоанн Скотт Еріугена: доба, доля, філософія
24. Томас Мор: доба, доля, філософія
25. Боецій: доба, доля, філософія
26. Еразм Роттердамський: доба, доля, філософія
27. Аль-Фарабі: доба, доля, філософія
28. Леонардо да Вінчі: доба, доля, філософія
29. Бернар Клервоський: доба, доля, філософія
30. Ян Гус: доба, доля, філософія

До теми 6 «Наукоцентризм філософії Нового часу»

1. Ісаак Ньютон: доба, доля, філософія
2. Блез Паскаль: доба, доля, філософія
3. Джордж Берклі: доба, доля, філософія
4. Френсіс Бекон: доба, доля, філософія
5. Рене Декарт: доба, доля, філософія
6. Георг Вільгельм Фрідріх Гегель: доба, доля, філософія
7. Іммануїл Кант: доба, доля, філософія
8. П'єр Гассенді: доба, доля, філософія
9. Жульєн Оффре де Ламетрі: доба, доля, філософія
10. Бенедикт Спіноза: доба, доля, філософія
11. Девід Г'юм: доба, доля, філософія
12. Готфрід Вільгельм Ляйбніц: доба, доля, філософія
13. Джон Локк: доба, доля, філософія
14. Йоганн Готфрід Гердер: доба, доля, філософія
15. Джамбаттіста Віко: доба, доля, філософія
16. Вільгельм Гумбольдт: доба, доля, філософія
17. П'єр Бейль: доба, доля, філософія
18. Шарль-Луї де Монтеск'є: доба, доля, філософія
19. Адам Сміт: доба, доля, філософія
20. Мойсей Мендельсон: доба, доля, філософія
21. Ніколя Мальбранш: доба, доля, філософія
22. Фрідріх фон Гарденберг (Новаліс): доба, доля, філософія
23. Соломон Маймон: доба, доля, філософія
24. Йоганн Готліб Фіхте: доба, доля, філософія: доба, доля, філософія
25. Фрідріх Вільгельм Шеллінг: доба, доля, філософія
26. Томас Гоббс: доба, доля, філософія
27. Клод Адріан Гельвецій: доба, доля, філософія
28. Франсуа Марі Аруе (Вольтер): доба, доля, філософія
29. Жан-Жак Руссо: доба, доля, філософія
30. Фрідріх Якобі: доба, доля, філософія
31. Йоганн-Вольфганг фон Гете: доба, доля, філософія
32. Фрідріх Шлегель: доба, доля, філософія
33. Дені Дідро: доба, доля, філософія
34. Жан Лерон Д'Аламбер: доба, доля, філософія
35. Поль Гольбах: доба, доля, філософія

**До теми 7 «Плюралізм філософії Новітнього часу
(30-ті роки ХІХ-ХХІ ст.)»**

1. Огюст Конт: доба, доля, філософія
2. Ернст Мах: доба, доля, філософія
3. Сьорен К'єркегор: доба, доля, філософія
4. Чарлз Сандерс Пірс: доба, доля, філософія
5. Анрі Луї Бергсон: доба, доля, філософія

6. Артур Шопенгауер: доба, доля, філософія
7. Фрідріх Ніцше: доба, доля, філософія
8. Зигмунд Фройд: доба, доля, філософія
9. Альбер Камю: доба, доля, філософія
10. Бертран Рассел: доба, доля, філософія
11. П'єр Тейяр-де-Шарден: доба, доля, філософія
12. Карл Поппер: доба, доля, філософія
13. Елвін Тоффлер: доба, доля, філософія
14. Ганс-Георг Гадамер: доба, доля, філософія
15. Віктор Франкл: доба, доля, філософія
16. Мартін Гайдеггер: доба, доля, філософія
17. Едмунд Гуссерль: доба, доля, філософія
18. Йонезі Масуда: доба, доля, філософія
19. Людвіг Вітгенштайн: доба, доля, філософія
20. Макс Шеллер: доба, доля, філософія
21. Клод Леві Стросс: доба, доля, філософія
22. Хосе Ортега-і-Гассет: доба, доля, філософія
23. Казимеж Айдукевич: доба, доля, філософія
24. Мішель Поль Фуко: доба, доля, філософія
25. Карл Маркс: доба, доля, філософія
26. Тадеуш Котарбінський: доба, доля, філософія
27. Мартін Бубер: доба, доля, філософія
28. Кароль Юзеф Войтила: доба, доля, філософія
29. Микола Бердяєв: доба, доля, філософія
30. Еміль Бутру: доба, доля, філософія
31. Данієл Болоцький (Белл): доба, доля, філософія
32. Макс Вебер: доба, доля, філософія
33. Нікола Аббаньяно: доба, доля, філософія
34. Федір Достоевський: доба, доля, філософія
35. Володимир Ульянов (Ленін): доба, доля, філософія

До теми 8 «Буття як фундаментальна проблема філософії»

1. Антропогенез: основні концепції походження свідомості.
2. Гіпотези походження життя на Землі та їх філософський аналіз
3. Версії антропогенезу, їх порівняльний аналіз
4. Основні матеріалістичні концепції розвитку світу.
5. Основні ідеалістичні вчення в історії філософії.
6. Проблема розуму та віри в історії філософії.
7. Віртуальна реальність: сучасність та перспективи
8. Простір і час у науці, релігії та мистецтві
9. Сучасні релігійно-філософські вчення.
10. Філософія як методологічне й світоглядне підґрунтя наукового знання.
11. Буття як предмет наукового аналізу в українській філософії.

12. Поняття та структура матерії. Простір і час як форми існування матерії.
13. Актуальні проблеми сучасної глобалізації та футурології.
14. Категорія буття у філософії. Специфіка людського буття.
15. Рух, становлення, розвиток як основні категорії онтології.
16. Діалектика та синергетика: спільне та відмінне.
17. Синергетика як галузь наукового знання.
18. Штучний інтелект як філософська та наукова проблема
19. Філософія релігії як галузь наукового знання.
20. Філософія мистецтва як галузь наукового знання.
21. Філософія політики як галузь наукового знання.
22. Філософія науки як галузь наукового знання.
23. Філософія міфології як галузь наукового знання.
24. Філософія моралі як галузь наукового знання.
25. Філософія права як галузь наукового знання.
26. Філософія економіки як галузь наукового знання.
27. Буття як предмет дослідження у філософії Античності.
28. Буття як предмет дослідження у філософії Середньовіччя.
29. Буття як предмет дослідження у філософії Відродження.
30. Буття як предмет дослідження у філософії Нового часу.

До теми 9 «Людина у суспільстві»

1. Інформаційне суспільство: сутність та форми.
2. Феномен тоталітаризму: конформізм та екстремізм.
3. Проблема свободи та її меж: адаптивність і життєва мудрість.
4. Щастя як філософська та психологічна проблема.
5. Мова як дім буття.
6. Наука в індустріальному та постіндустріальному суспільстві.
7. Свідоме та позасвідоме як феномени людського життя.
8. Світоглядно-теоретичне підґрунтя сучасної філософії управління.
9. Методологічні засади філософії господарювання.
10. Феномен мудрого правителя в історії людства.
11. Філософська та медична антропології: стан, проблеми та перспективи
12. Принципи формування людського інтелекту: від перцепції до мудрості
13. Проблема ненасильства у сучасному мільтикультурному світі.
14. Поняття, структура та історичні етапи розвитку суспільства.
15. Соціальна структура суспільства. Сім'я як основа суспільства.
16. Поняття, структура та історичні етапи розвитку суспільства.
17. Економічна структура суспільства.
18. Політична структура суспільства.
19. Духовна структура суспільства.
20. Проблема співвідношення особистості та суспільства як фундаментальна для сучасної соціальної філософії.
21. Толерантність як соціально-етичний феномен.

22. Ідея безсмертя як основа формування фундаментальних сенсожиттєвих уявлень.
23. Мораль та моральність в процесі соціалізації людини.
24. Проблема гендерної рівності та гендерного партнерства.
25. Доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне суспільство.
26. Поняття та структура свідомості.
27. Особистість та проблема самотності.
28. Поняття матеріальної та духовної культури. Етнокультура.
29. Цивілізація: ствердження волі до самозбереження та продовження роду.
30. Особливості становлення соціальної філософії в сучасній Україні.

До теми 10 «Пізнання та його структура»

Пропонується одна тема для всіх – «Місце філософії у системі вищої освіти України». В ній необхідно поміркувати над наступними питаннями.

Який зміст філософії як науки? Чи потрібно вивчати філософію у середній/вищій школі? Як Ви ставитесь до дисципліни «Філософія» – нейтрально/негативно/позитивно – і чому? Чи є сенс вивчати філософію для здобувачів вищої освіти Вашої спеціальності? Які теми/проблеми із курсу якнайбільше вплинули на Ваш світогляд та які з них Ви з необхідністю включили б в освітню програму або вилучили із неї для майбутніх здобувачів вищої освіти? Які складнощі виникли у Вас у процесі вивчення філософії?

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

Презентація (у форматі Microsoft PowerPoint) – набір слайдів (екранних сторінок із текстовими, графічними, відео-, звуковими об'єктами та гіперпосиланням) для візуалізації певної теми обсягом 11-12 слайдів. Обов'язкові елементи: титульний слайд із зазначеною темою та ПІБ автора, план, портрети, діаграми, схеми, рисунки, надписи тощо, власний висновок, використані джерела інформації із зазначенням автора і назви праці перед посиланням на друкований чи електронний ресурс.

Комп'ютерна презентація дає можливість ознайомити широку аудиторію

з темою дослідження автора. Інформація має подаватися в лаконічному та наочному вигляді. Для цього можна використовувати слайдові та потокові презентації. Слайдова презентація створюється із набору так званих екранних сторінок, що має містити текстові, графічні, відео-, звукові об'єкти та гіперпосилання і відтворюється користувачем за потребою візуалізувати підтвердження висловленого автором ствердження, нагадує фототеку. Потокова презентація – це набір кадрів, які відтворюються автоматично через певний проміжок часу і нагадує кінофільм. Для ЗВО бакалаврату досить навчитися робити слайдові презентації, щоб пізніше вміти впоратися з більш складними репрезентативними розробками.

Для розроблення презентацій використовується програма Microsoft PowerPoint, яка надає можливість створювати, редагувати і демонструвати як окремі слайди, так і цілісну роботу. Слайд – це основний елемент презентації, елементами якого є об'єкти, до яких відносять малюнок, напис, гіперпосилання. У презентації з дисципліни «Філософія» доцільно використовувати у вигляді малюнків портрети, рукописи тощо, написів – короткі повідомлення чи ідеї, гіперпосилання – найкращий з Вашої точки зору контент в Інтернеті щодо філософа, творчість якого досліджуєте.

Необхідні елементи презентації: титульний слайд із планом, до десятка слайдів з тематичною інформацією, висновковий слайд, список посилань на використані джерела з обов'язковим зазначенням автора та назву його роботи, слайд із подякою аудиторії й тим, хто був дотичний до підготовки презентації.

Навички, які Ви набуваєте у цьому процесі, дозволяють у майбутньому широко застосовувати їх у професійній діяльності. Тож, необхідно засвоїти деякі правила оприлюднення слайдової чи потокової презентації, розробляючи коротку візуалізовану доповідь, скажімо, для ЗВО Вашої групи на філософському матеріалі, який продемонструє їм наскільки добре Ви володієте темою, а Вам надасть досвід володіння цільовою аудиторією.

Ознайомитися детальніше з покроковими діями щодо оформлення презентаційного матеріалу можна за посиланням: Н. Кузнєцова, О. Базиль. Створення презентацій. Програма Microsoft PowerPoint.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:576311276295eddb849677b264529ccfad68ec6e/latest/103317/index.html

РЕФЕРАТ

Реферат – виклад інформації на певну тему, отриману із різних джерел. Обов'язкові елементи: титульна сторінка із зазначеною темою, аббревіатурою групи ЗВО та інституту, в якому він/вона навчається, прізвищем, ім'ям, по-батькові автора, план або зміст, виклад основного матеріалу, власний висновок, список використаних джерел інформації із зазначенням автор(а)(ів) та назви праці (обов'язково в обох випадках!), посиланням на місце видання, видавництво, рік видання (якщо це – друкована література) або зазначити режим доступу до електронного ресурсу.

Тема реферату обирається ЗВО із запропонованого переліку та виконується одноосібно. Вона (за попереднім узгодженням з викладачем) може бути зміненою у бік розширення чи звуження або пропонуватись здобувач(ем)(кою), виходячи із власного світоглядно-теоретичного інтересу.

Загальний обсяг реферату має складати 8-9 сторінок тексту формату А4. Стандарти друку: кегль – 14pt, міжрядковий інтервал – 1,5, шрифт Times New Roman, абзацний відступ – 1,25 см, поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліворуч – 3 см, праворуч – 1,5 см. Робота виконується у форматі Word.

Текст реферату повинен містити: Зміст або План, Вступ (приблизно дві третини сторінки), Розділи (I, II – не менше двох), «Підрозділів» (1.1, 2.1 – не менше двох у кожному розділі), «Висновків» (приблизно дві третини сторінки) та Списку використаних джерел (літератури) (не менше трьох позицій). Якщо План є простим, а не Змістом, допускається перелік пунктів без розділів, підрозділів чи параграфів. У такому випадку вони нумеруються арабськими цифрами (1, 2, 3...), обов'язкові Вступ та Висновки не нумеруються.

У вступі необхідно обґрунтувати актуальність теми реферату, її місце у просторі сучасного філософського дискурсу, нагальність проблеми та способів вирішення суперечностей, зафіксованих у досліджуваному явищі; окреслити предмет і об'єкт дослідження.

У позиціях плану на основі аналізу літератури з додержанням вимог логічної послідовності та цілісності викладу має бути розкритий зміст та основні ідеї. Текст реферату, його окремі положення повинні бути пов'язані з працями, що представлені в списку використаних джерел.

Для написання реферату, крім фундаментальних, класичних, першоджерельних праць, рекомендується використовувати сучасну літературу (критичні дослідження за темою, датовані останнім десятиліттям). Не варто джерельну базу «переобтяжувати» підручниками!

Фрагменти тексту, де йдеться про власні міркування автора реферату, необхідно виокремити із загального викладу (за допомогою висловлювань на кшталт: «нам видається слушним...», «ми переконані в істинності/хибності наступного твердження...», «як вважає автор...», «ми солідарні із позицією...», «zasлугує на увагу ідея цього автора..., проте вимагає критичного переосмислення його теза в частині ...», «ми вважаємо доцільним/недоцільним ...», «як на мене...», «не можемо погодитися із твердженням...», «перспективним, на нашу думку, у подальшому дослідженні проблеми є розробка ...» тощо).

Особливу увагу необхідно приділити висновкам, в яких необхідно викласти основні тези реферату, зазначити, що саме показав аналіз літератури, здійснений в рефераті, якими є відповіді на основні питання, сформульовані у вступі.

Список використаних джерел формується спочатку за слов'янською алфавітною символікою, потім – за латинською. Бібліографічні джерела наводяться в порядку їх розташування у тексті або в алфавітному порядку. Електронний ресурс подається у формі посилання на режим доступу, тобто

адресу сайту, бібліотеки тощо та їх окремі позиції, якій передує прізвище та ім'я автора (авторів) і назва тексту, що прямо цитується або використовується ідея зазначеного автора чи авторів.

Приклад:

1. Ортега-і-Гасет, Хосе. Чиста філософія (Додаток до моїх нотаток про Канта) // *Вибрані твори / Пер. з ісп. В. Сахна*. Київ : Основи, 1994. С. 227-237. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ae-lib.org.ua/texts/ortega-y-gaset_filosofia_ua.htm
2. Попович, Мирослав. Толерантність – наша національна риса. Наскільки терпимим є сучасне українське суспільство? / М.В. Попович // *Вісник Пенсійного фонду України*. – 2011. – № 14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Conference/Tolerant.doc/>
3. Киселиця С., Крук О. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян // *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. Випуск 36. С. 43-50. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, Видавничий дім «Гельветика». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/52326938/>
4. Киселиця С. В. Віра як екзистенціал людського буття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01 Нац. акад. наук України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. – К., 2013. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/48906900/>
5. Popper, K. R. *The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath.* New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.

Бібліографічні посилання у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра – номер джерела у списку літератури, друга – номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються комою, номери джерел – крапкою з комою. Крапка ставиться після дужок посилань. *Приклад:* [1] або [2, с. 34].

Якщо посилання загальне, тобто не є цитованим, то сторінка не зазначається. Якщо перераховуються кілька джерел, вони розділяються знаком «;» і відповідають пронумерованим позиціям у списку використаних джерел. *Приклад:* [1;3;12].

Примітки подаються внизу сторінки або у кінці реферату.

Додатки (малюнки, таблиці, фотографії, схеми тощо) до кількісного виміру (нумерація сторінок) реферату не входять і позначаються заголовними літерами українського алфавіту (А, Б, В, Г... у порядку їх продовження).

Критерії оцінювання реферату

Реферат має бути оформлений відповідно до правил. Їх недотримання дає підставу для зниження оцінки. На високу оцінку впливає змістовність викладу основних тез реферату, аргументованість відповідей на питання плану тощо.

Для позитивної оцінки за самостійну роботу ЗВО над рефератом обов'язковим є використання літератури останніх років. Бажаним є використання літератури з даної теми, яка запропонована викладачем для самостійної роботи, а також літератури, яку було рекомендовано до семінарських занять, якщо вона стосується теми реферату. В тексті реферату бажано відображати концептуальні/дискусійні положення із вказаної та дотичних проблем.

Реферат може бути оцінений на «відмінно», якщо виявляється послідовне, повне і глибоке розкриття змісту обраної теми; творча самостійність у викладі питань, які розглядаються; зв'язок реферату з науковою проблемою здобувача чи аспіранта; критичне оцінювання тверджень, що не збігаються з позицією автора; повну обізнаність з літературою, на яку вказується.

Оцінка «добре» виставляється за умови повного та самостійного висвітлення теми; забезпечення зв'язку реферату з темою дисертаційного дослідження; демонстрації ґрунтовної обізнаності з філософською методологією, класичними працями, дотичними тематиці реферату; оперування змістом джерел, на які велось посилення; усвідомлення недоліків теоретичної розвідки та вияв шляхів їх усунення.

Оцінка «задовільно» виставляється, коли у рефераті не дотримана хоча б одна з умов, перерахованих вище; зміст теми розкритий поверхово, без належної аргументації; виявляються помилки в оформленні, описі джерел, допущені неточності у посиланнях; реферат має описовий характер, не сформульована головна проблема; зміст розділів основної частини не вичерпує предмету, що розглядається у рефераті; у ході співбесіди автор не довів належного володіння змістом та джерелами посилання.

Оцінка «незадовільно» виставляється за однієї з умов: зміст не розкрито; автор списав текст із опублікованих джерел; не орієнтується у змісті; не виявляє обізнаності із застосованою у рефераті літературою; не демонструє розуміння зв'язку теми реферату з темою дисертаційного дослідження.

• ЕСЕ

Незаперечним фактом людського буття є потреба в обміні думками. Різновекторність інтересів, підходів, точок зору, переконань і таке інше – своєрідне свідчення цивілізованого соціального простору та культурного плюралізму, що набуває особливої актуальності в глобальному світі.

У демократичному співтоваристві кожна мисляча та соціально відповідальна людина повинна мати право на висловлювання та публічну дискусію з єдиним табу – заклик до насильства. Адже суб'єкт (особистість чи група дієздатних осіб) вмотивовано може змінювати свої погляди під впливом багатьох чинників, які зазвичай трапляються у повсякденному чи професійному житті: повертатись до своєї попередньої точки зору чи приймати світоглядно-теоретичну позицію опонента, що виступає критерієм

креативності та цивілізованості носія. Але для цього необхідно сформулювати певні навички. Однією із таких продуктивних форм під час вивчення та засвоєння філософських методів, на мою думку, є самостійна робота над есе.

Есе (у форматі Word) – короткий твір-роздум обсягом 1,5-2 сторінки формату А-4. Обов'язкові елементи: теза (гіпотеза), аргументація (факти і міркування, що підтверджують істинність авторської думки, висновок (переконання). Есе має відображати індивідуальне сприйняття окресленої проблеми, описувати власні враження та міркування з приводу конкретного предмета. Демонструючи критичне мислення і креативність, автор(ка) не повин(ен)(на) претендувати на вичерпне її вирішення, адже написання подібного тексту дозволяє навчитися чітко формулювати думки, структурувати інформацію, вдало використовувати ключові поняття, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, застосовувати власний досвід, наводити зрозумілі приклади, вчитися виважено аргументувати.

Тож, структура есе визначається ланцюжком послідовних думок, що складаються в цілісне міркування на задану тему у формі коротких тез. Кожна думка повинна бути доведеною або аргументованою, де під аргументами розуміються факти, явища суспільного життя, події, реальні життєві ситуації, узагальнений досвід, наукові постулати, посилання на авторитетну думку і таке інше. Рекомендую надавати два аргументи на користь кожної тези, адже один здається непереконливим, а три можуть «перевантажити» роботу, зорієнтовану на стислість і доступність. Таким чином, есе, зазвичай, набуває такої структури (кількість тез і аргументів залежить від теми, обраного плану, логіки викладу думки, цільової аудиторії і таке інше): вступ, кілька тез з аргументами, дискусивна ідея, контраргументи, висновок.

Вступ і висновок повинні зосередити увагу читача на проблемі (у вступі вона ставиться, у висновку – акцентується ідея автора). Необхідним елементом есе є поділ тексту на абзаци, встановлення логічного зв'язку між ними, де кожна наступна думка, як мінімум, не суперечить попередній, як максимум, доповнює її. Саме так досягається цілісність роботи. За стилем викладу есе властива емоційність, вітаються художні образи. Робота над есе має закінчуватись самоперевіркою. Чи відпові(в)(ла) я на поставлені запитання? Наскільки зрозуміло і точно я викла(в)(ла) свої думки? Чи органічно для моєї особистості звучить те, що я написа(в)(ла)? Чи немає граматичних помилок?

Крім того, що написання есе в курсі «Філософія» розвиває творче мислення і формує навички чіткого письмового викладу власних думок. Це завдання також чітко корелює з компетентним створенням мотиваційного листа чи резюме, які подаються при вступі до навчального закладу, заявки для підвищення кваліфікації, до громадських організацій, при працевлаштуванні і таке інше.

Відтак, рекомендуємо переконатися, що подібні знання та вміння Вам, дійсно, знадобляться у реальній життєвій практиці через самоаналіз, де маєте продемонструвати максимально об'єктивовані факти, доцільні, виважені, зрозумілі, аргументи для задоволення осіб, які приймають рішення в

необхідності скористатися Вашими професійними та моральними чеснотами, а не тільки бажання продовжити кар'єру в певному напрямку, галузі, колективі тощо; включити у розповідь від однієї до трьох сильних сторін Вашого характеру, які вигідно вирізнятимуть Вас від багатьох інших кандидатів; надати хоча б один вагомий аргумент на користь роботодавця, аби він був зацікавлений запросити Вас до своєї команди.

Логічні основи теорії аргументації

Філософський підхід до вирішення глобальних, локальних та особистих проблем з необхідністю потребує вміння дискутувати, тобто знати саме як доводити й спростувувати тези (наукові гіпотези, політичні гасла, рекламні слогани тощо). Будь-яке відхилення від розповсюдженої точки зору вимагає усунення відмінностей у процесі дискусії, що має відбуватись за певними правилами. Тож теорія аргументації відіграє визначальну роль як у науці та бізнесі, так і в повсякденних справах.

У науковому просторі ці правила як принципи наукового пізнання розробляються *логікою* – наукою про основні закони та форми правильного мислення. Для позначення процесів обстоювання пропонентом деякого *твердження (судження)* з метою переконання опонента в його істинності, слушності чи резонності, принаймні у формальній логіці, вже понад два тисячоліття поспіль прийнято застосовувати термін «*аргументація*». Логічний вимір аргументації передбачає дослідження механізмів переконання опонента в істинності деякого твердження за допомогою специфічних логічних засобів, а також за допомогою інших тверджень, щодо істинності яких вже існує стале переконання.

Доведення – це сукупність логічних засобів обґрунтування істинності будь-якого судження за допомогою інших істинних і пов'язаних з ним суджень.

Структура доведення: *теза, аргументи, демонстрація (форма доведення)*.

Теза – це судження, істинність якого треба довести.

Аргументи – це істинні судження, якими користуються для доведення тези.

Демонстрація (форма доведення) – спосіб логічного зв'язку між тезою та аргументом, який веде до встановлення бажаної істини.

Основні види аргументів: вірогідні одиничні акти; визначення; аксіоми та постулати; раніше доведені науковцями теореми та закони; власний досвід.

За формою доведення поділяються на *прямі* та *непрямі*. *Прямим* називають таке доведення, в якому з відомих передумов за встановленими правилами безпосередньо витікає теза, тобто істинність тези безпосередньо обґрунтовується наявними аргументами. *Непрямим* називається таке доведення, у якому потрібно довести хибність антитези і на цій основі зробити

висновок про істинність тези. Іноді непряме доведення називають доведенням за допомогою приведення до абсурду.

Спростування – логічна операція, спрямована на зруйнування доведення шляхом встановлення хибності або необґрунтованості висунутої тези. Тезою спростування називають судження, яке треба спростувати. Аргументами спростування називають судження, за допомогою яких спростовується теза.

Основні способи спростування: спростування тези (пряме, непряме); критика аргументів; виявлення неспроможності демонстрації. Спростування тези, своєю чергою, здійснюється спростуванням фактів; встановленням хибності (або суперечливості) наслідків, що випливають із тези; спростуванням тези через доведення антитези. Критика аргументів, висунутих опонентом для підтвердження своїх тез, здійснюється пропонентом шляхом доведення їх хибності або неспроможності, висуненням обґрунтованих контраргументів. Проте хибність аргументів ще не означає хибності тези. Виявлення неспроможності демонстрації полягає в тому, що виявляються помилки у формі самого доведення. Виявивши такі помилки у процесі демонстрації, спростовується її проведення, але не сама теза.

Основні правила доведення

Правила доказового міркування щодо тези: 1) теза повинна бути логічно визначеною, ясною і чіткою; 2) теза повинна лишатися тотожною самій собі протягом усього доведення.

Правила щодо аргументів: 1) аргументи, які наводяться для підтвердження тези, мають бути істинними і не суперечити один одному; 2) аргументи мають бути достатньою основою для підтвердження тези; 3) аргументи мають бути такими судженнями, істинність яких доводиться самостійно, незалежно від тези.

Правило щодо форми обґрунтування тези (демонстрації): теза повинна бути висновком, що логічно випливає з аргументів за загальними правилами висновку або має бути одержаною відповідно до правил непрямого доведення.

ТЕЗИ ДОПОВІДІ

Якщо здобувач(ка) вищої освіти виявляє поглиблений інтерес до філософської проблематики, хоче розвивати аналітичні та синтезуючі здібності, прагне набути досвіду роботи з аудиторією та публічного ведення дискусії, то він/вона може скористатись можливістю взяти участь у роботі секції гуманітарних наук «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства» міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Юність науки : соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства», яка щорічно дванадцять років поспіль проводиться в нашому університеті.

Під науковим керівництвом викладача ЗВО навчається проводити

світоглядно-теоретичне дослідження на тему, що його цікавить як особистість чи межує з проблематикою його/її спеціальності, готується оприлюднити ці результати у вигляді тез доповіді.

Тези доповіді – це повідомлення професійній, фаховій, науковій, соціально активній аудиторії про результати власного дослідження на заделегідь визначену тему. Зазвичай це – невеликий за обсягом текст, що складає дві-чотири сторінки. Оскільки конференції, міждисциплінарні семінари, «круглі столи» та інші подібні навчально-наукові зібрання із-за численності учасників мають обмежений часовий регламент, то необхідно розраховувати усну доповідь максимум на 8-10 хвилин.

Тези з поміж інших жанрів навчально-наукових робіт мають вирізнятися змістовністю, логічною послідовністю, стислим викладом. Структурно вони передбачають наступні елементи: вступ із зазначеною актуальністю теми, окреслену мету дослідження, аналіз ситуації, узагальнення досвіду.

Написання тез на філософську тематику стимулюють ЗВО до проведення самостійних досліджень або дискурсів, які, насамперед, навчають критичному аналізу, вмінню узагальнювати, формують навички лаконічного викладу думок, стислої подачі інформації, виокремленню найголовнішого, абстрагуванню від другорядного. Крім того, за підсумками конференції, у якій здобувач(ка) взя(в)(ла) участь, тези можуть бути опубліковані в електронному чи друкованому виданні і в майбутньому ця подія в становленні фахівця надає певних переваг в конкурентному середовищі, зокрема, при вступі в магістратуру чи працевлаштуванні.

Вимоги до оформлення тез

1. Текст має бути набраний в текстовому редакторі MS Word. Обсяг тез – до 2-х сторінок формату А4.
2. Усі поля по 2 см. Шрифт –Times New Roman, кегель – 12. Міжстроковий інтервал – 1. Абзацний відступ – 1,0 см. Вирівнювання – по ширині.
3. Назва секції (підсекції) у лівому кутку.
4. Через рядок нижче посередині – прізвище, ініціали автора напівжирним шрифтом, далі – здобувач вищої освіти, курс, група, нижче – прізвище, ініціали наукового керівника, науковий ступінь, учене звання; нижче курсивом – повна назва організації (закладу), місто, країна.
5. Через рядок великими літерами напівжирним шрифтом по центру сторінки назва тез. Далі через рядок – основний текст з вирівнюванням по ширині.
6. Рисунки, схеми, діаграми повинні бути скомпоновані у вигляді єдиного об'єкту.
7. Через рядок після основного тексту по центру сторінки – список використаних джерел 12 кеглем напівжирним шрифтом, посилання на використані джерела формуються по ширині та розташовуються за порядком їх використання в тексті. Посилання в тексті на джерело наводиться у квадратних дужках. Список використаних джерел оформлюється за

вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

8. Не потрібно застосовувати автоматичну нумерацію сторінок.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Система оцінювання знань здобувачів вищої освіти регламентується відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти НУ «Чернігівська політехніка».

Критерієм успішного проходження курсу здобувачем вищої освіти може бути досягнення ним мінімальних оціночних рівнів щодо кожного запланованого етапу вивчення навчальної дисципліни. З тими ЗВО, які до проведення підсумкового семестрового контролю не встигли виконати всі обов'язкові види робіт та мають підсумкову оцінку нижчу за зазначену у шкалі оцінювання, проводяться додаткові індивідуальні заняття, за результатами яких визначається наскільки глибоко засвоєний матеріал та чи необхідне повторне вивчення дисципліни.

Критерієм успішного проходження ЗВО підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання. Дисципліну можна вважати такою, що засвоєна, якщо здобувач виявляє знання і розуміння даної теми, але викладає матеріал не досить повно, допускає помилки фактологічного змісту, не вміє аналізувати сутності проблеми, викладає матеріал непослідовно, знає не менше третини тем, що містяться у робочій програмі, вміє застосовувати отримані знання у стандартних ситуаціях, поверхнево висловити свою думку.

Орієнтовний перелік питань до іспиту

1. Місце філософії у системі світогляду.
2. Філософія, релігія, наука, мистецтво.
3. Причини виникнення та історичні етапи розвитку філософії.
4. Поняття та предмет філософії.
5. Структура філософії.
6. Роль та функції філософії.
7. Наука як об'єкт філософського аналізу.
8. Методи наукового пізнання.
9. Основні форми наукового пізнання.
10. Основні закони логічного мислення.
11. Філософська антропологія.
12. Конфуціанство як етико-політичне вчення.
13. Зміст та особливості філософування даосизму.
14. Філософські школи Стародавньої Індії та їх проблематика.
15. Ранній буддизм як антибрахманське релігійно-філософське вчення.
16. Мілетська школа та її проблематика.
17. Стихійна діалектика Геракліта.
18. Елейська школа та її проблематика.
19. Софісти. Релятивізм Протагора та Горгія.
20. Атомізм Демокрита.
21. Сократ та сократичні школи.
22. Ідеалістичне тлумачення буття Платоном.
23. Фізика та метафізика Аристотеля.
24. Епікуреїзм.
25. Стоїцизм.
26. Скептицизм.
27. Неоплатонізм.
28. Поняття середньовічної філософії та її теоретичні джерела.
Християнська парадигма.
29. Патристика. Вчення Аврелія Августина.
30. Схоластика. Номіналізм і реалізм.
31. Буття як фундаментальна проблема філософії.
32. Людина та її буття як предмет філософського осмислення.
33. Свідомість як філософська проблема.
34. Проблема пізнання у філософії.
35. Суспільство як предмет філософського аналізу.
36. Соціально-правове та політико-психологічне вчення Н. Мак'явеллі.
37. Натурфілософія доби Відродження.
38. Релігійно-філософські ідеї Реформації. Контрреформація.
39. Соціальні утопії доби Відродження (Т. Мор, Т. Кампанелла).
40. Емпіризм та індуктивний метод Ф. Бекона.
41. Раціоналізм і дедуктивний метод Р. Декарта.

42. Пантеїстичне вчення про субстанцію та свободу Б. Спінози.
43. Механістичний матеріалізм та вчення про державу Т. Гоббса.
44. Монадологія Г. Лейбніца.
45. Теорія пізнання Дж. Локка.
46. Французький матеріалізм XVIII століття.
47. Суб'єктивний ідеалізм XVIII століття (Дж. Берклі, Д. Г'юм).
48. Французьке Просвітництво (Монтеск'є, Вольтер, Руссо).
49. Докритичний та критичний періоди у творчості І. Канта.
50. Філософська система та діалектичний метод Г. Гегеля.
51. Антропологічний матеріалізм Л. Фейєрбаха.
52. Філософія життя.
53. Прагматизм.
54. Основні ідеї філософії марксизму.
55. Екзистенціалізм.
56. Фрейдизм та неофрейдизм.
57. Позитивізм.
58. Філософія природи.
59. Зародження філософських ідей в Київській Русі.
60. Кордоцентризм. Філософія Г. Сковороди.
61. Поняття «ідеальне», «матеріальне».
62. Поняття «суб'єкт» і «об'єкт».
63. Поняття «дух», «душа».
64. Поняття «психіка», «свідомість».
65. Поняття «матерія», «буття».
66. Поняття «ідея», «ідеал».
67. Поняття «істина», «інтуїція».
68. Поняття «онтологія», «гносеологія».
69. Поняття «гуманізм», «антропоцентризм».
70. Поняття «політеїзм», «монотеїзм».
71. Поняття «пантеїзм», «деїзм».
72. Поняття «монізм», «дуалізм».
73. Поняття «логіка», «методологія».
74. Поняття «детермінізм», «індетермінізм».
75. Поняття «індукція», «дедукція».
76. Поняття «діалектика», «метафізика».
77. Поняття «предмет», «проблема».
78. Поняття «плюралізм», «герменевтика».
79. Поняття «матеріалізм» та його різновиди.
80. Поняття «ідеалізм» та його різновиди.
81. Поняття «трансцендентний», «трансцендентальний».
82. Поняття «агностицизм», «релятивізм».
83. Поняття «мораль», «імморалізм».
84. Поняття «естетика», «етика».
85. Поняття «релігія», «міфологія».

86. Поняття «факт», «подія».
87. Поняття «техніка», «технологія».
88. Поняття «концепція», «теорія».
89. Поняття «закон», «закономірність».
90. Поняття «раціоналізм», «емпіризм».

Критерії оцінювання відповіді

Білет складається із трьох питань, що відображають тематичний план навчальної програми дисципліни «Філософія». Підготовка ЗВО усної відповіді складає не менше двадцяти астрономічних хвилин.

Оцінка «відмінно» виставляється, якщо студентом ґрунтовно і повно викладається тема, виявляється повне розуміння матеріалу; демонструється послідовна, несуперечлива, фактологічно підтверджена світоглядно-теоретична позиція; аргументація відзначається чіткими формулюваннями, власна думка неспростовністю, доведеністю у дискусії; із застосуванням певної методології дослідження аналізуються основні питання; викладається матеріал логічно, послідовно; репрезентуються отримані знання у нестандартних ситуаціях; виявляється здатність сформулювати проблему.

Оцінка «добре» виставляється студентові, якщо він дає відповідь, що задовольняє ті ж вимоги, що й оцінка «відмінно», але допускає поодинокі недоліки, порушує послідовність викладу. Не розуміється досконало на проблемному характері питання, загалом репродуктивно, а не творчо висвітлює тему. Вміє застосовувати отримані знання у стандартних ситуаціях.

Оцінка «задовільно» виставляється, якщо ЗВО виявляє знання і розуміння висловленої теми, але викладає матеріал не досить повно, допускає помилки фактологічного порядку, не вміє аналізувати сутності проблеми, викладає матеріал непослідовно.

Оцінка «незадовільно» виставляється, якщо ЗВО не готовий відтворити основну інформацію з поставлених питань, допускає помилки, що спотворюють сутність проблеми, нелогічно викладає матеріал.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
------	---	--	---

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

До рекомендованих джерел увійшли підручники, навчальні посібники довідникова література, першодруки українською, англійською та російською мовами, а також трактати, монографії, наукові статті та інші систематизовані знання, що опубліковані у вітчизняній і світовій філософії в останні десятиліття, оскільки вони відображають здобутки основних філософських традицій, шкіл, течій, напрямів тощо, а їх зміст відповідає колу актуальних проблем науки. Всі джерела є доступними, деякі з них неодноразово перевидавалися і, без сумніву, не могли не потрапити до фондів бібліотек нашого міста та інтернет-ресурсу.

Розпочинаючи роботу над вивченням першоджерел, необхідно детально ознайомитися із змістом, звернути увагу на його тлумачення в основній та допоміжній тематичній літературі. Радимо, уважно прочитавши твір, зробити короткий конспект, який обов'язково повинен містити ключові слова або занотувати терміни у вигляді зрозумілого визначення до філософського словника. У разі потреби Ви можете звернутися за консультацією до викладача чи іншого фахівця в означеній проблематиці.

Основна література

1. Баумейстер, А. Вступ до філософських студій, або інтелектуальні подорожі до країни Філософії. – Київ : Мала академія Наук України, 2017. – 238 с.
2. Булатов, М. О. Філософський словник. – К.: Стилос, 2009. – 575 с.
3. Губерський, Л. Філософія. – Харків : Фоліо, 2017. – 621 с.
4. Захара, І. Українська філософія : навч. посіб. / Ігор Захара – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 354 с.
5. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том перший. – К.: Дух і літера, 2009. – 576 с.
6. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том другий. – К.: Дух і літера, 2011. – 488 с.
7. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том третій. – К.: Дух і літера, 2013. – 328 с.
8. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей. Том четвертий. – К.: Дух і літера, 2016. – 440 с.
9. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей [наук. керівники проекту: Барбара Кассен, Костянтин Сігов ; пер. і ред. Володимир Артюх та ін.]. Вид. 3-тє. Київ : Дух і літера, 2020. – 570 с.
10. Історія філософії: словник / [В. І. Ярошовець та ін.]; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. І. Ярошовця; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
11. Конверський, А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
12. Кралюк, П. Історія філософії України : підручник. – Київ : КНТ, 2015. – 652 с.
13. Кулик, О. Аналітична філософія та філософія мови: навч. посіб. – Дніпро: РВВ ДНУ, 2018. – 98 с.
14. Малахов, В. А. Етика : Курс лекцій. Навч. посібник. 4-е вид. – К., 2002.
15. Петрушенко, В. Філософія: вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії : навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 594 с.
16. Теоретична і практична філософія : навч. посіб. / В. О. Дем'янов та ін. ; заг. ред. Л. О. Шашкової. – Київ : Київ. ун-т, 2017. – 463 с.
17. Філософський енциклопедичний словник / Ред. Шинкарук В.І. та інші. – Київ : Абрис, 2002. – 741 с.
18. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. – Київ: КВІЦ, 2020. – 274 с.
19. Філософський словник соціальних термінів / ред. кол.: В. П. Андрущенко та ін. – Х.: Р.И.Ф., 2005. – 672 с.
20. Філософія : підручник : для студ. ВНЗ / Л. В. Губерський, В. П. Андрущенко, А. О. Баумейстер, І. С. Добронравова, В. В. Ільїн. Вид. 2-ге, перероб. і доп. – Харків : Фоліо, 2018. 620 с.

21. Філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / Ю. М. Вільчинський, Л. В. Северин-Мрачковська, О. Б. Гаєвська та ін. – Київ : КНЕУ, 2019. – 368 с.
22. Хамітов, Н., Гармаш, Л., Крилова, С. Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник. 4-е видання перероблене та доповнене – Київ : КНТ, 2016. – 396 с.
23. Хамітов, Н., Крилова, С. Філософський словник. Людина і світ. 2-е видання, виправлене і доповнене. – Київ: КНТ, 2018. – 200 с.
24. Шабанова, Ю. Філософія культури: підручник. – Дніпро: ЛІРА, 2019. – 240 с.
25. Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. – 352 p.
26. Popper, K. R. The Open Society And Its Enemies. Volume I. The Spell Of Plato. Volume II. The High Tide Of Prophecy: Hegel, Marx, And The Aftermath. New Jersey : Princeton University Press Princeton, 2022. – 444 p. – 494 p.
27. Tarnas, Richard. The Passion Of The Western Mind: Understanding The Ideas That Have Shaped Our World View. San Francisco : Harmony Books, 2014. – 560 p.
28. Scruton, Roger. Short History of Modern Philosophy : from Decartes to Wittgenstein. Second revised and enlarged edition published by Routledge. London, New York, 2017. – 314 p.
29. Stevenson, Jay. Philosophy. Second Edition. Indianapolis : A Pearson Education Company, 2020. – 395 p.
30. Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. – 916 p.
31. Fukuyama, Francis. Liberalism and Its Discontents. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022. – 192 p.

Допоміжна література

1. Бесс, Ж.-М., Буасьер, А. Філософія: краткий курс / Пер. с франц. – М. : АСТ: Астрель, 2005. – 156 с.
2. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. Т. 8 : Праці з історії, філософії та організації науки ; / голова ред. ради Б. Є. Патон, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України/ [голова редкол. Б. А. Маліцький ; уклад. А. С. Литвинко та ін., автори коментарів Г. А. Будзика, О. В. Букалов, В. І. Онопрієнко, та ін.]. – К. : Фенікс, 2012. – 658 с.
3. Гаєвська, О. Б., Гаєвський, Б. А. Соціальне управління: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: КНЕУ, 2012. – 250 с.
4. Гаєвський, Б. А. Філософія політики: Підручник для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вища школа, 2005. – 158 с.

5. Гантінгтон, Семюел П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. Н. Климчук. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.
6. Гегель, Г. В. Ф. Філософія природи / Отв. ред. Е. П. Ситковский / Энциклопедия философских наук. Т. 2. – М.: «Мысль», 1975. – 695 с.
7. Головаха, Є. І., Паніна, Н. В. Психологія людського взаєморозуміння. 2-е вид., зі змінами та доп. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2014. – 223 с.
8. Горський, В. Філософія в українській культурі: методологія та історія. Філософські нариси. – К., 2001.
9. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 29, ст.315.
10. Єрмоленко, А. М. Комунікативна практична філософія. – К., 1999.
11. Єрмоленко, А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – панування природи. Монографія. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
12. Котарбинський, Т. Задачи праксеологии // Котарбинський Т. Избранные произведения / Котарбинський Т. – М. : Издательство иностранной литературы, 1963. С. 775-888.
13. Крилова, С. Краса людини: особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) : монографія. – Ніжин, 2011. – 392 с.
14. Крымский, С. Б. Философия как путь человечности и надежды. – К., 2000.
15. Кунцман, П., Буркард Ф.-П., Видман Ф. Философия: dtv-Atlas: Пер. С 9-го нем. изд. – М. : Рыбари, 2002. – 268 с.
16. Лютий, Т. Пригоди філософських ідей Західного світу. – Київ : Темпора, 2019. – 384 с.
17. Малахов, В. А. Право бути собою. – К. : Дух і літера, 2008.
18. Національна ідентичність і громадянське суспільство / Є. Бистрицький та ін. Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.», Центр Європ. гуманітар. дослідж., Центр дослідж. єврей. історії та культури. Вид. 2-ге, допов. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 462 с.
19. Осипов, А. О. Онтологія духовності: Монографія: У 2-х кн. – Миколаїв, 2008.
20. Петрушенко, В. Л. Філософія знання. – К. : Кондор, 2005.
21. Пенроуз, Р. Новый ум короля: О компьютерах, мышлении и законах физики / Пер. с англ. ; общ. ред. В. О. Малышенко. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 384 с.
22. Пирожков, С., Хамітов, Н. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. – К. : Наукова думка, 2020. – 255 с.
23. Політична економія : навч. посібник / Є. С. Шевчук [та ін.] ; ред. Г. І. Башнянін, Є. С. Шевчук. 5-те вид., стер. – Л. : Новий Світ-2000, 2007. – 479 с.
24. Попов, М. В. Аксиологія і медицина (Проблема цінностей і медицина). – К., 2003.
25. Попович, М. Бути людиною. – К. : Києво-Могилянська академія, 2017. – 336 с.
26. Попович, М. В. Раціональність і виміри людського буття. – К., 1997.

27. Рассел, Б. Искусство мыслить. – М., 1999.
28. Рассел, Б. Человеческое познание: его сферы и границы. – М., 2000.
29. Реале, Дж., Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. I. Античность. – СПб., 1994.
30. Реале, Дж., Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. II. Средневековье. – СПб., 1994.
31. Реале, Дж., Антисери, Д. Западная философия от истоков до наших дней. III. Новое время. – СПб., 1996.
32. Семіотичний аналіз явищ культури : Монографія / Відп. ред. Т.В. Гардашук. – К. : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2021. – 396 с.
33. Скратон, В. Коротка історія Новітньої філософії / Пер. з англ. – К., 1997.
34. Словник-довідник з екології / Укл. О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. – Херсон, ПП Вишемирський В. С., 2013. – 226 с.
35. Таранов, П. Анатомія мудрості. Життя, судба, учиння 120 філософів. В 2 томах. – Сімферополь, 1999.
36. Тарнас, Р. Історія західноєвропейського мислення / Пер. с англ. – М., 1998.
37. Тягло, Л. В. Критическе мислення на основі елементарної логіки: учеб. посібник / Л. В. Тягло. – Харків, 2001. – 274 с.
38. Фрейре, П. Формування критичної свідомості / Пер. с англ. О. Демянчук. – К. : Юніверс, 2003. – 176 с.
39. Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – К. : Дух і літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. – 528 с.
40. Хоменко, І. В. Еристика: підручник. – К. : Центр правової літератури, 2008. – 280 с.

Інформаційні ресурси

1. Система дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка». Курс «Філософія». URL: <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=2360>
2. Електронний ресурс НУ «Чернігівська політехніка». URL: <http://www.Library92@ukr.net>
3. Електронний архів НУ «Чернігівська політехніка» (IRChNUT) URL: http://library2.stu.cn.ua/resursi_biblioteki_elektronnij_arhiv_chntu/
4. Офіційний сайт Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/publik.htm>
5. Національна бібліотека України імені Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua
6. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/>
7. Перелік основних тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET. URL: <http://www.philosophy.ua>

8. Навчальні матеріали онлайн / Філософія. URL: <https://pidruchniki.com/filosofiya/>
9. Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET. URL: <http://www.epistemelinks.com/link/PhiLink.html>
10. Асоціація філософського мистецтва. URL: <http://aphy.net/>
11. PSYLIB: Психологічна бібліотека «Самопізнання та саморозвиток». URL: <http://www.psylib.kiev.ua>
12. Персональний сайт Світлани Киселиці. URL: <https://ksvim37.academia.edu/research>
13. Персональний сайт Назіпа Хамітова. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/default.aspx?PersonID=0000018978>
14. Персональний філософський сайт Андрія Баумейстера. URL: <http://andriibaumeister.com/>

ДОДАТОК А. Приклад оформлення титульної сторінки реферату

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Навчально-науковий інститут економіки
Кафедра філософії і суспільних наук

**Реферат на тему :
«НАЗВА РЕФЕРАТУ»**

Реферат викона(в)(ла) ЗВО (аббревіатура групи і назва інституту/факультету)

Прізвище, ім'я, по-батькові (повністю, у родовому відмінку)

Перевірила :

к. філос. н., доц. Киселиця С. В.

Чернігів 2022

ДОДАТОК Б. Приклад есе

Соловей Ярослав, гр. КСП-201, ННІ МІТТ

Есе на тему:

«Місце філософії в системі вищої освіти України»

Сучасне людство знаходиться всередині процесу, що розпочався наприкінці ХХ століття: проведення глобального та всеохоплюючого перерозподілу основних цінностей та пріоритетів. Важливе місце займає освіта як один із факторів, що обумовлює формування нового мислення, стану самосвідомості та світогляду наступного покоління. ЮНЕСКО оголосило ХХІ століття століттям освіти – чому саме?

Суперечливість ціннісних орієнтацій, на мою думку, призводить до деформації морально-правової свідомості майбутніх громадян. Країни, що зберігають традиціоналістські форми передачі знань наступним поколінням, закладають у своїх майбутніх громадян деяку цивілізаційну неадекватність, що призводить, зрештою, до соціальної та інших (екологічної, національної, інформаційної) кризи. Тому саме освіта має упереджуючі адаптаційні механізми формування свідомості. Україна постала перед необхідністю суттєвих змін в просвітницькому секторі, оскільки різкий злам соціальної,

політичної та культурної ситуації, перш за все, позначається на найбільш вразливій категорії населення – дітях та молоді.

Зауважу, що методологічні засади розкриття окресленої проблематики найвдаліше закладені у фундаментальних працях В. Біблера, В. Франкла, Х. Ортеги-і-Гассета та інших філософів-гуманістів. На мій погляд вони полягають у переорієнтації із засвоєння інформації (або нового знання) на розвиток мислення, в переході від культурно-інформаційного до проблемно-діяльнісного способу входження у нове знання та постановки самоцінності унікальної особистості, змістом та метою існування якої є продуктивна самореалізація, замість принципу утилітарності.

Вище перераховане втілює така наука, як філософія, що дає відповіді на питання: «Хто я?», «Хто ми?», «Навіщо?», «Що таке життя і чого воно вартує?» і т. і., допомагає визначити своє місце і місце суспільства у своєму власному житті, навчає бачити світ під різними кутами зору та багато іншого. Звідси зміна пріоритетів мети освіти: не прагматичні «знання, вміння, навички», не засоби пізнання і перетворення оточуючого світу, а системи цінностей і смислів, що заповнюють «екзистенційний вакуум» (В. Франкл) і дають відповіді на фундаментальні питання людського буття.

Якщо прямо спитати мене, яке ж саме місце займає філософія в моєму житті як студента, яке моє ставлення до неї, то відповім коротко – ця наука є основою становлення людини, тобто займає основне місце в соціалізації і моє відношення до неї стовідсотково позитивне. Щодо моїх одногрупників – їх вибір, їх «філософія життя», тому однозначно визначити позицію щодо цієї науки я не можу, це більше залежить від базового сприйняття інформації: у кого він вищий – ті більш лояльні, у кого низький – вважають, що їм це не потрібно.

Коли потрібно починати вивчати філософію? На мій погляд, паралельно з історією, тобто із середньої школи. Як не крути, але обидві ці науки тісно пов'язані і окремо одну від одної опановувати складно. В університеті краще було б вивчати одночасно з психологією та риторикою, це дасть великий соціально-культурний багаж знань та навичок, що неодмінно допоможе в майбутньому здобувача вищої освіти. Бажано розшири курс до двох семестрів, перший – огляд дисципліни в цілому, а другий – вивчення течій та парадигм сучасної філософії ХХ-ХХІ століття.

Зовсім не обов'язково ставити акценти на терміни, я вважаю, що вони не є основою філософії, як приклад – цей текст, він написаний з мінімальним використанням термінів з курсу, більш простою мовою, звичайною.

Питання складнощів вивчення, як на мене, підіймати у цьому році не варто, війна для всіх створила багато перешкод, вона змінила все та навіть більше. У війні, якою б вона не була, ніколи не буде переможця, ніколи не буде слави і ніколи їй не буде виправдання, в ній всі програють, окрім третьої сторони.

Не можна в сьогоденній реальності та роботі, в назві якої є слово «Україна», не залишити побажань та подяк. Тому дозволю собі подякувати

всім викладачам, співробітникам, всім студентам, всім тим, хто не здався, хто з нами, хто вже без нас, дякую, разом ми, дійсно, сила і за нами правда. Окрема подяка саме Вам, пані Світлано, як викладачці, що йде назустріч студентам, подаючи філософію не тільки як теорію.

Червень 2022 року

ДОДАТОК В. Приклад тез доповіді

Секція «Актуальні проблеми гуманітарного розвитку сучасного суспільства»

Дідовець К. А., здобувачка вищої освіти 2 курсу гр. ПТ-191
 Науковий керівник – Киселиця С. В., к. філос. н., доцент
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна)

ЕКОЛОГІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК КРОК ДО ПОРЯТКУ ПЛАНЕТИ

Однією з найактуальніших проблем ХХІ століття можна назвати погіршення стану навколишнього середовища. Часто ми чуємо про танення льодовиків, що виникає через глобальне потепління, виснаження родовищ корисних копалин, забруднення водних ресурсів, а також про світову екологічну кризу, яка вже за кілька років може стати реальністю, що стосуватиметься кожного мешканця планети Земля. Невже нічого не можна зробити, щоб змінити цю ситуацію на краще?

Наша країна в останні десятиліття активно долучається до цивілізованих акцій по зменшенню негативного впливу господарської діяльності людини на довкілля. Одним із таких кроків є Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», прийнятий у 2017 році, що визначає основні поняття та дії, які мають ефективно врегулювати стосунки людини з природою. Зокрема, в статті 2 йдеться: «Оцінка впливу на довкілля здійснюється з дотриманням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, з урахуванням стану довкілля в місці, де планується провадити плановану діяльність, екологічних ризиків і прогнозів, перспектив соціально-економічного розвитку регіону, потужності та видів сукупного впливу (прямого та опосередкованого) на довкілля» [1].

Одним із перспективних напрямків цивілізованої діяльності homo sapiens є екологічне підприємництво, яке ще називають «зеленим» бізнесом. Він є видом сучасної підприємницької діяльності, що безпосередньо пов'язаний з виробництвом продукції, виконанням робіт і наданням послуг природоохоронного призначення та здійснюється з метою охорони довкілля [2] і може стати, на нашу думку, одним із кроків, який має зробити людство для суттєвого покращення екології в загальносвітовому масштабі. Також до екологічного підприємництва слід віднести таку інноваційну діяльність, що застосовує екологічно чисті технології з метою мінімізації використання сировини та забруднення довкілля.

Царина екологічного підприємництва наразі тільки набирає обертів, серед характерних рис якого можна виокремити наступні:

- Спрямованість на охорону довкілля, гармонізацію взаємовідносин людини і природи;
- Виробництво продукції, виконання робіт та надання послуг спеціального природоохоронного призначення;
- Зв'язок підприємницької діяльності з раціональним використанням, збереженням, відновленням та охороною природних ресурсів;
- Використання результатів сучасних наукових досліджень, методик та технологій для ефективнішого здійснення екологічної діяльності;
- Застосування нових безвідходних виробничих процесів;
- Основний напрям розвитку підприємства – досягнення екологічної якості продукції, робіт, послуг;
- Діяльність підприємства в рамках чинного законодавства, у тому числі екологічного [3].

Впровадження екологічного підходу до здійснення підприємницької діяльності допоможе не тільки покращити екологічний стан навколишнього середовища, а й отримати певні переваги самому підприємству. Розглянемо деякі з них.

1. Підвищення рівня ефективності виробництва та економія виробничих витрат і ресурсів. Внаслідок впровадження у виробництво нових технологій, підприємство зможе використовувати менше ресурсів та скоротити обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу.

2. Покращення якості продукції. Внаслідок дотримання принципів екологічної політики підвищується якість продукції, яку виробляє підприємство. Тож, у більшості споживачів відповідність продукції екологічним стандартам буде асоціюватися з її якістю.

3. Розширення ринків збуту продукції і приваблення нових споживачів. Екологічно обізнані споживачі вимагають від виробників екологічно безпечних товарів та послуг. В свою чергу, виробникам для виходу на нові ринки збуту, особливо у розвинених країнах, необхідно дотримуватися міжнародних екологічних стандартів.

4. Дотримання встановлених законодавчих норм. Менеджерам підприємства необхідно ретельніше стежити за нововведеннями у законодавстві у сфері екології та екологічного підприємництва. Саме це забезпечує відповідність діяльності чинному законодавству, що, в свою чергу, допоможе зменшити кількість порушень та пов'язаних з цим штрафів.

5. Покращення відносин з органами державної влади. Впровадження екологічної політики зазвичай призводить до послаблення адміністративного тиску на підприємство з боку державних органів, що контролюють цю сферу.

6. Перехід на новий рівень технологічного розвитку та інновацій. Внаслідок пошуку оптимальних екологічних виробничих рішень відбувається технологічне оновлення виробництва, а також з'являються інноваційні продукти та методи виробництва [4].

Для ефективного здійснення екологічної підприємницької діяльності необхідно впроваджувати розробку та виробництво спеціальної техніки, пристроїв для контролю стану навколишнього середовища й очищення викидів і відходів від шкідливих компонентів, застосовувати у виробництві вторинні ресурси, розробляти менш шкідливі та ресурсоощадні технології й обладнання та, що є найважливішим, розробляти та вдосконалювати законодавство у сфері екологічної політики, а також проводити заходи з підвищення громадської екологічної обізнаності.

Отже, перехід до екологічного підприємництва може стати суттєвим кроком людини до вирішення цілої низки екологічних проблем. Це допоможе сповільнити темпи глобального потепління, зменшити кількість викидів шкідливих газів в атмосферу, знизити рівень забруднення водних і земельних ресурсів, пришвидшити перехід до використання відновлювальних джерел енергії та вирішити багато інших, не менш важливих проблем. Ми живемо в такий час, коли ці зміни є вкрай необхідними. Тож, сподіваємося, що нашим близьким майбутнім стане саме «зелений» бізнес. Для цього кожному із нас потрібно навчитися мислити більше екологічними, ніж економічними категоріями, принаймні серед свого найближчого оточення плекати екологічну свідомість, демонструвати гармонійне поєднання фінансових та біоетичних інтересів у будь-якому виді господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» // *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 29, ст.315. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення 19.03.2021).
2. Екологічне підприємництво в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://smartyg.blogspot.com/2018/04/blog-post_84.html (дата звернення 15.03.2021).
3. Купалова Г. І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2011. Вип. 26. С. 35-39.
4. Лепейко Т. І., Мазоренко О. В. Розвиток підприємства як соціально-екологічної системи в умовах нестабільності. *Міжнародний науковий журнал «Механізм регулювання економіки»*. 2017. Вип. № 3. С. 65-71.

ЗМІСТ

Вступ	3
Тематика лекцій	4
Самостійна робота	9
Філософський словник	10
Семінарські заняття	12
Тематика індивідуальних робіт	41
Презентація	48
Реферат	49
Есе	52
Тези доповіді	55
Підсумковий контроль	57
Рекомендовані джерела	61
Основна література	61
Допоміжна література	63
Інформаційні ресурси	65
ДОДАТОК А – Приклад оформлення титульної сторінки реферату	66
ДОДАТОК Б – Приклад есе	67
ДОДАТОК В – Приклад тез доповіді	69